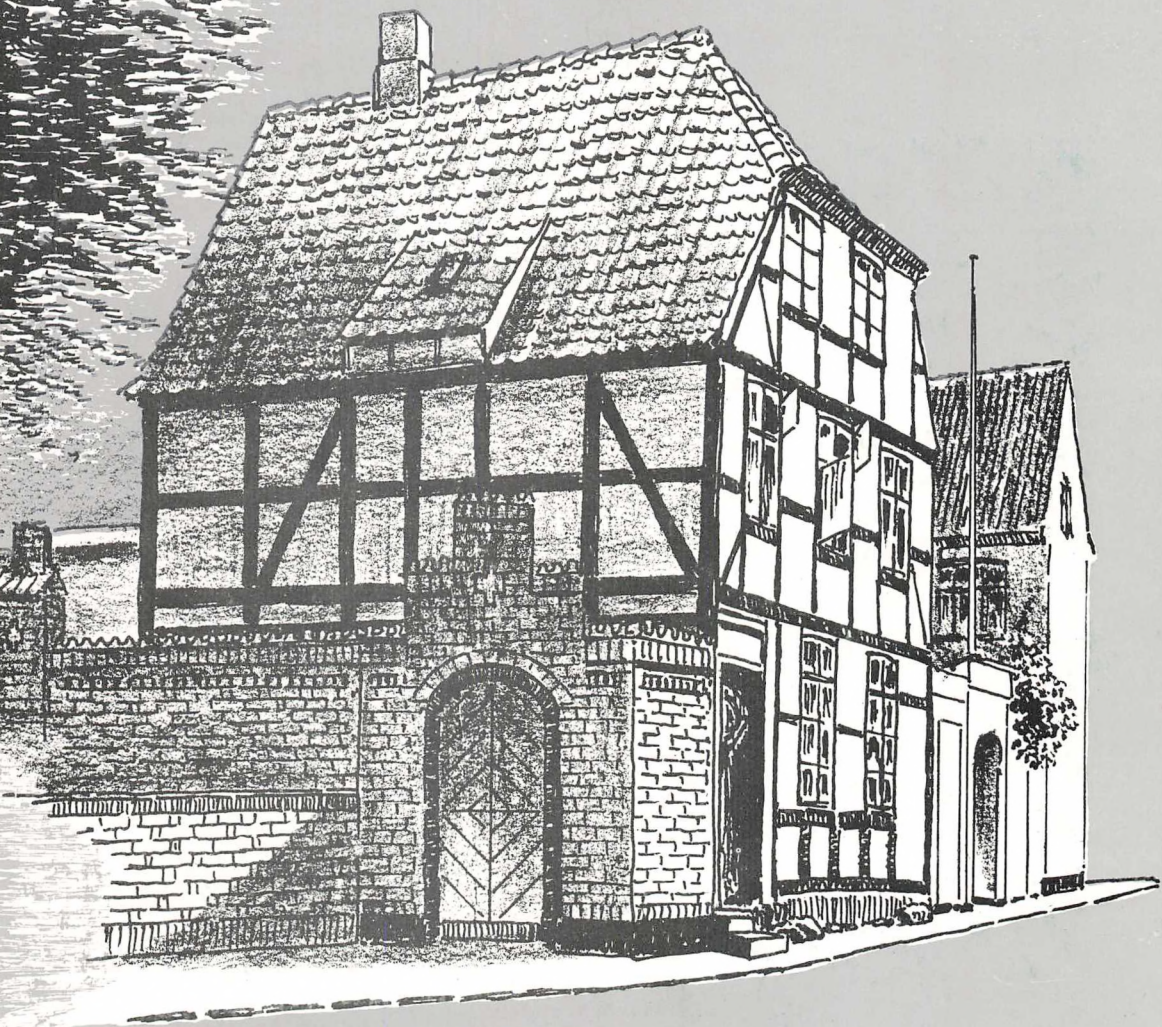

Lolland-Falster 1975

LOLLAND-FALSTERS HISTORISKE
SAMFUND

LOLLAND-FALSTERS
HISTORISKE
SAMFUND

Årbog 1975

Indholdsfortegnelse

Kloster og latinskole i Nakskov Af Marius Hansen	7	Lolland-Falster i bogverdenen Af Verner Hansen	57
Da jeg tjente tækkemand i Soesmarke Af R. K. Nielsen	19	Lolland-Falsters museer	62
Livet på en stor avlsgård i mine unge dage Af Arnold Pilemand	23	Lolland-Falsters historiske Samfund:	
Livs-erindringer Af Mourits Mørk Hansen	31	Generalforsamlingen	67
		Driftsregnskabet	69
		Bestyrelsen	70
		Årbøger og historiske skrifter om Lolland-Falster	70
		Nye medlemmer	71
		Person- og stedregister	71

Omslagsbilledet:

Hjørnet af Nordenkirke og Vejlegade. Bygningerne stammer fra ca. år 1700 og må derfor indeholde rester af den gamle latinskole, som i 1842 bliver anvendt til friskolen.

Kloster og latinskole i Nakskov

Af lektor *Marius Hansen*, Nakskov

Korstogstiden er formentlig en af de betydeligste perioder i den europæiske kulturhistorie. Den katolske kirke nåede en klimaks - og nærøsten berigede europæisk samfundsliv på en lang række områder af såvel økonomisk som åndelig art. Det blev også middelalderens storhedstid, som i sig bar grundlaget for senere århundreders udvikling. Velkendt er stiftelsen af de religiøse ridderordener, der tog kampen mod de vantro op som et væsentligt programpunkt. Blandt dem var Johannitterordenen, den, der har levet længst og udrettet mest, da den fungerer mange steder den dag i dag, selv om det krigeriske er trådt i baggrunden for det sociale og humanitære arbejde. Allerede fra starten var det en væsentlig side af ordenens arbejde at tage sig af syge, gamle og forældreløse børn; ja endog en hittebørnsafdeling (vuggestue og børnehave) var tilsluttet ordenen. Dette imponerende arbejde smittede af i det øvrige Europa, hvor barmhjertighedsarbejdet, der mentes inspireret af Helligånden, gav sig udslag i oprettelsen af helligåndshuse, der påtog sig at løse nogle af tidens sociale opgaver: sygeplejen og alderdomsforsorgen. Snart er det borgerlige organisationer, snart er det gejstlige, der tager initiativet til oprettelsen af et helligåndshus.

Selv om det var rent borgerlige institutioner, knyttedes der gejstlige til ledelsen, således at de syge og gamle også kunne få den nødvendige åndelige pleje.

Helligåndshusene var ikke sygehuse i moderne forstand, snarere en slags forsørgelsesinstitutioner, hvor hjælpeløse og syge kunne få pleje og underhold, men almindelige borgere i deres bedste alder kunne sikre sig en plads, når alderen gjorde sig gældende – og pleje af andre blev en nødvendighed. Man kunne så, mens tid var, købe sig en plads i helligåndshuset, der på denne måde kunne erhverve sig jordegods og testamentariske gaver, så det blev velhavende stiftelser.

Det er en ganske naturlig ting, at der kunne udvikle sig en gejstlig orden, som påtog sig dette arbejde i forbindelse med de sædvanlige munkeløfter. Helligåndshusene kunne meget let blive til helligåndsklostre, der helt kom under kirkens ledelse og tilsyn.

Begyndelsen til denne udvikling blev gjort af Guido af Montpellier, der åbnede et helligåndshospital og dannede et broderskab til pleje af syge og gamle, der indførtes i hospitalet (ca. 1175). I løbet af en kort årrække fik dette broderskab afdelinger mange steder, men langt fra

*Helligåndshuset i Lybæk har bevaret sin middelalderlige indretning og struktur, indtil stiftelsens sidste beboere blev flyttet til en ny aldersrentebolig i byens udkant i 1973. De bevarede billeder fra »klosteret« i Nykøbing tyder på en lignende indretning med små rum eller kamre uden loft i to beboelseslag i en gotisk bygning – og som et fast led – en kirkesal.
(Foto Wilh. Castelli – mandsafdelingen – 1971 Heilig Geist-Hospital, Lübeck).*

alle fulgte Guidos regler, mest almindelig var Sct. Augustins. Ordensbrødre kaldtes også for „Duebrødre“, hentydende til ordensseglet: dobbeltkorset med Helligåndens due.

Også her til lands fik vi adskillige helligåndshuse, hvoraf 6 udviklede sig til helligåndsklostre, deriblandt Nakskov, mens institutionen i Nykøbing F. forblev en borgerlig institution, et helligåndshus. „Klosteret“ i Nykøbing F. er indgående behandlet i Lolland-Falsters historiske Samfunds årbøger: 1923, 1924, 1925 af kantor Viggo Holm.

Vi ved, at helligåndshuset i Nakskov eksisterede i året 1400, idet pave Bonifacius IX gav Ivan Sasse, Lollands provsti, Sct. Karens alter i Halsted kloster og helligåndshospitalet i Nakskov, der var ledige efter den pavelige kapellan Bent Nielsens død. Der er her tale om den gejstlige indflydelse på den borgerlige stiftelse i Nakskov, der havde byens borgmester som øverste leder. Under den store bybrand i 1420 brændte i hvert tilfælde stiftelsens kirkebygning (eller kapel) (S. R. D. I., 324) – og det fremhæves i et gavebrev fra 1441, at rådmænd Henrik Danielsen og hustru fru Karen skænker en gård på Torvet til kapellet. I dagens anledning var en repræsentativ forsamling til stede i kapellet, hvor gavebrevet blev læst op: sognepræsten, hr. Cort, og hans vikar Anders Krog, prior Olof fra Halsted kloster, Peder købmand, der var borgmester, rådmænd Jesse Rugh og borger Peter Lang samt flere andre gode mænd. Gaven omfattede købmandsgården sydvest på Torvet, skydende sig ned til stranden, med alt tilbehør, hus og jord, samt

alt deres gods, intet undtaget. Denne gave er ganske karakteristisk for både stiftelsen og tidens mennesker. Købmand Henrik Danielsen og fru Karen sikrede sig gennem gaven bolig, pasning og pleje i helligåndshuset, når kræfterne ikke længere slog til at drive købmandsgården. Vi har ikke flere dokumenter fra dette tidehvert, men der kan ikke herske tvivl om, at helligåndshuset har været et aktivt i byens liv. Byen selv var inde i en opgangsperiode med stort kirkebyggeri med Mariakirken i Lybæk som forbillede. I løbet af de næste 30 år har stiftelsen udviklet sig så meget, at der kunne blive tale om at omdanne helligåndshuset til et kloster. Den daglige leder af huset var præsten Jep Andersen, mens byens borgmester Bertold Esbernson på byens vegne stod som ejer af institutionen. Jep Andersen drog til Rom og fik den 23. april 1470 stiftelsen optaget i Helligåndssordenen. Borgmesteren gav afkald på stiftelsen, der nu blev et led i den europæiske Helligåndssorden. Det blev et kloster. Jep Andersen blev ordensbrøder med et års prøvetid, hvorefter han skulle aflægge ordenseden for sin biskop. Det nye kloster påtog sig forpligtelser overfor de beboere, der allerede fandtes i stiftelsen. Samme dag blev Jep Andersen anerkendt som prior for det nye kloster – og han fik samtidig ret til at udsende „bedere“ i Odense stift for at indsamle gaver til det nye klostres drift.

Spørgsmålet er nu, om dette er noget ekstraordinært for Nakskov, eller om det blot er et led i en almindelig udvikling?

Som berørt var byen inde i en stor udviklingsperiode, i en brydningstid mellem

nyt og gammelt. De europæiske nationalstater voksede frem trods den katolske kirkes modstand, idet dens politiske indflydelse var stærkt reduceret. Kampen mod de vantro, tyrkerne, blev fyrsternes sag, trods en stigende helgendyrkelse, afladsbreve og kilderejser. Stille lærde rettede en stigende kritik mod den diktatoriske udlægning af kirkelæren, mens mere praktisk indstillede kom med nye opdagelser (krudt, kanoner, skydevåben af enhver art, bogtrykkunsten, skibsbyggeri og navigation). Det katolske verdensbillede vaklede. Trangen til viden øgedes betydeligt – og blev efterhånden så omfattende, at de bestående domskoler og universiteter ikke kunne klare behovet. Vi ved, at Roskilde katedralskole havde 900 elever, Ribe 700. Det var derfor naturligt, at de danske provinsbyer, der var i vækst, oprettede latinskoler. (Kalundborg i 1444, Odense 1447, Aalborg 1450, Skelshør 1481, Svendborg 1482, Helsingør 1483, Nykøbing F. 1498, Nyborg 1504 og samme år også Køge, Slagelse 1508, Faaborg 1523). Der var således god baggrund for oprettelsen af Københavns Universitet 1479. Eleverne var der.

Den 23. april 1470 blev en skelsættende dag for Nakskov by. Den fik et kloster med en energisk prior i Jep Andersen og hans verdslige medarbejder, borgmester Bertold Esbernsen. Hvad var mere naturligt for disse energiske mænd end at få oprettet en latinskole i byen. Der var fremvækst, der var energi og virkelyst, hvorfor skulle de unge ikke også have skolemuligheder i Nakskov som så mange andre steder? Klosterkirken havde 3 andre – og byens sognekirke, Sct. Nikolaj,

havde 10. Den kirkelige betjening af så mange andre krævede et betydeligt præsteskab – et præstekollegium. I et pavebrev fra år 1500 omtales Sct. Nikolaj som *collegiata ecclesia* – en kollegiatkirke, d. v. s. en ikke biskoppelig bykirke med et præsteskab, der udgjorde et kollegium. Der er rejst tvivl om det rimelige i dette pavebrev, men Odense stift, hvorunder Lolland-Falster og øerne sorterede, var således i geografisk henseende meget udstrakt, og stiftets største by efter bispebyen var Nakskov. I et sådant præstekollegium kunne også optages ikke-gejstlige. Der er noget, som peger på, at der har været et sådant kollegium i Nakskov – et kannikesamfund.

Gaden nord for Sct. Nikolaj hed i middelalderen Kannikestræde. Hvorfor dette navn, hvis der ikke fandtes et kannikesamfund ved Sct. Nikolaj? En væsentlig opgave for et sådant kollegium var at uddanne vordende præster, d. v. s. at give latinskoleundervisning. Da helligåndshuset netop er under udbygning til kloster, er det naturligt, at udbygningen også omfattede en latinskole. Dette bestyrkes ud af den kendsgerning, at byens oprindelige latinskolebygning indtil 1573 lå på klosterets areal lige ved siden af klosterkirken.

I arkivregistraturen for 1471, hvori kirkens ejendomsbreve omtales, tilføjes det, at skolemesteren ingen ejendomsbreve har. Selvfølgelig fordi skolen var så ny – og endnu ikke var blevet betænkt med gaver. Når skolemesteren omtales i 1471, må der have været en skole. Der er derfor grundlag for at antage, at latinskolen er en frugt af helligåndshusets omdan-

nelse til kloster – og at de samme personer har været de drivende kræfter her også. Lærerstabten var til stede, eleverne var der også, bygningen sørgede klostret for. Vi kender kun en enkelt elev fra den gamle latinskole, men til gengæld også en meget central skikkelse i dansk åndsliv, nemlig teologen Niels Hemmingsen. Han var begyndt i Nysted latinskole, men da han havde tilegnet sig, hvad denne skole kunne give, søgte han til Nakskov. Dette taler for, at Nakskov latinskole på det tidspunkt havde virket så længe og så meget, at den var kendt i landsdelen og kunne tiltrække lærelystne elever. Niels Hemmingsen blev dog kun et år i Nakskov, hvorefter han i 1532 fortsatte i Nykøbing F. latinskole.

Bemærkelsesværdigt er det, at Nakskov klosteret ikke søgte om kgl. stadfæstelse. Endnu i 1474 var det ikke sket, thi da kong Christian I var i Rom og besøgte helligåndsklostrenes moderinstitution S. Spirito in Sassia, udtaler han, at der kun fandtes et helligåndskloster i hans rige. Kongen var altså uvidende om Nakskov klosterets eksistens, fordi det ikke var anerkendt af kongemagten.

Det er øjensynlig også denne manglende kongelige anerkendelse, der ligger bag ved ændringen af Nakskov klosterets status som selvstændigt kloster. Det måtte nu sande, at det var kommet under en fremmed overledelse. Da præsten Hans Olsen med flere fynske adelige skaffede midler til oprettelsen af et helligåndskloster i Fåborg, lykkedes det ham også den 9. marts 1478 at få ordenens stormesters tilladelse til at lægge det nyoprettede kloster i Nakskov ind under stiftelsen i Få-

borg. Hans Olsen blev prior i Fåborg, mens Jep Andersen forblev i Nakskov, men han har tilsyneladende gjort så stort et arbejde, at han bliver leder af klostret i Fåborg i 1487. Hans efterfølgere i Nakskov kender vi ikke alle, kun enkelte: broder Morten Lauridsen og broder Anders Mandh.

Som afdeling af en europæisk orden måtte klosteret i Nakskov betale en årlig ydelse til hovedstiftelsen i Rom. Den 8. oktober 1517 får prior Peder Nielsen i Fåborg kvittering for 5 års afgift af klostret i Fåborg og dets filial, kapellet i Nakskov for 1513-1517, i alt 10 floriner (rhingylden). D. v. s. en årlig afgift på 2 gylden. Afgiften for de danske helligåndsklostre var oprindeligt 26 rhingylden – senere nedsat til 18 – et meget stort beløb efter datidens forhold. Klosteret i Fåborg-Nakskov var sat til 8 rhingylden, der fra 1513 var nedsat til 2 rhingylden årligt. Rhingylden var en møntenhed, der var fastsat af de fire rhinske kurfyrster – og meget anvendt i de nordiske lande også. I 1490 var den 3,3 gr. = 18 karat guldmønt, hvis værdi i Danmark fra 1500-1540 omregnedes først til 24 skilling senere til 40 skilling. Altså også inflation dengang. Omregnet i guldværdi bliver det alligevel til en ganske pæn årlig afgift, der måtte betales for at være tilsluttet en international organisation.

Nakskov klosteret giver sig i de efterladte dokumenter kun til kende gennem de gavebreve, som lollandske stormænd har givet klostret for at sikre sig sjælmesse ved forskellige lejligheder. Det er påfaldende, at ingen af gavebrevene be-

tænker de gamle eller syge eller andre medlemmer i klosteret.

Den 10. maj 1493 må Morten Lauridsen, prior for klosteret i Nakskov, forpligte dette over for fru Inger Bille. Hun var enke efter storgodsbesidder Johan Okse. Hun skænker et stykke jord, kaldet Kalvehave af længde og bredde, som hendes brev indeholder, mod, at der holdes „en syngende messe af Guds legeme“ hver torsdag i vort kloster for Guds Legems alter – og en „messe af Guds pinelse“ hver fredag – og en sang, der hedder „Gaude Maria“ hver aften foran Jomfru Maria alter med blus og knæfald, som dertil hører. Den skal gentages om søndagen efter højmessens – til lov, hæder og ære for hr. Johan Okse og fru Inger, begge deres forældres sjæle og alle kristne sjæle. Hvis dette ikke opretholdes – hvad Gud forbyde – da skal jorden gives tilbage til hendes arvinger. Som vidner underskriver prior Jens af Halsted, borgmester Otto Kræmmer i Nakskov med flere borgere. Fru Inger må tvivle stærkt på, om denne gave var tilstrækkelig til at sikre hr. Johan en nådig vandring gennem skærsilden, for allerede 1. september samme år skænker hun atter jordegods til Guds Legems alter i helligåndsklosteret. Det drejer sig denne gang om 3 stykker jord på Nakskov bymark og en gård i Krogsbølle. Klosterets forpligtelsesbrev er dateret 14. oktober 1483, og nu er det prior Anders Mandh, der forpligter klosteret til sjælemesser „med brødrenes råd og samtykke“.

Om jorden i Nakskov bymark hedder det, at borgmester Hans Laurensen har det ene stykke i forpagtning for 8 skæpper byg i landgilde, Otto Kræmmer har det

andet mod 20 skæpper byg i landgilde, Anders Kræmmer har det tredje stykke, der også svarer til 20 skæpper. Gården i Krogsbølle har Jep Swon i forpagtning. Landgilden var 2 pund byg ÷ 6 skæpper. De messer, der skal synges, specificeres nærmere til lørdag, tirsdag og søndag. Også her tages det forbehold, at jorden falder tilbage til fru Ingers arvinger, hvis klosteret ikke kan overholde forpligtelserne. Vidner var denne gang prior Jens af Halsted, hr. Morten, sognepræst i Nakskov, hr. Hans Dongs i Våbensted, Briccii af våben (væbner = adelsmand) og borgmester Hans Laurensen i Nakskov.

En anden af landsdelens storbønder, væbneren Mads Godow, betænker helligåndsklosteret med jordegods mod sjælemesser foran Hellig Løsens alter. Brevet er dateret 3. april 1495, hvori det hedder:

Med frænders og gode venners råd giver og skøder fra mig og mine sande arvinger „een min gård i Højreby“, som Hans Jensen nu bor på, mod en messe for Hellig Løsens alter hver onsdag „om Herrens fem sår“ – gården giver årligt i landgilde: et pund byg, to skilling groth, en gås, 2 høns, en skæppe havre, gæsteri og fornødh, ligeledes oldensvin, når Gud give olden på skoven. – Hvis denne gård på en eller anden måde skulle fratages klosteret, får det en anden gård i stedet for i løbet af seks ugedage derefter. Vidner var denne gang væbner Vincentius af Asserstrup, prior Jens af Halsted, landsdommer Matis Laurensen, væbner Christoffer Iversøn, borgmester Hans Laurensen i Nakskov og Tielog Friis, rådmænd i Nakskov.

Disse gavebreve afslører, at klosterkir-

ken har haft i hvert fald 3 altre: Guds Legems alter, Jomfru Maria alter og Hellig Løsens alter, altså en ikke helt ringe kirke.

Reformationstidens brydninger mærkes også i Nakskov klosteret. Den 1. januar 1515 udnævnes Dietrich Bodeher, prior for klosteret Kuddeworde i Lauenborg for 3 år til at være vikar og stedfortræder for stormesteren i Danmark og Sverige. Han skulle inddrive de årlige afgifter og reformere klostrene, især ved at udjage munke fra andre ordener, som havde indsneget sig i helligåndsklostrene – samt optage nye medlemmer. Han må imidlertid ikke have løst de pålagte opgaver på en for Rom tilfredsstillende måde, for allerede i august 1515 udsteder stormesteren et nyt brev, der suspenderer prior Dietrich Bodeher som kommissær (afladshandler) og indsætter Faustus Sabeus for 3 år. Han må uddele plenaraflad, oprette broderskaber, uddele „litteras testimoniales“, indsætte skriftefædre, modtage almisser, optage nye klostre i ordenen samt optræde mod falske afladshandlere. Han skal optræde med stor strenghed mod de brødre, der har forladt deres klostre. Han skal have $\frac{1}{3}$ af udbyttet ved afladshandelen – og træffe de nødvendige aftaler med øvrighederne om at overlade dem en del af udbyttet.

Selv om det gærede indenfor kirkens organisationer, og det kneb med overholdelsen af ordensregler og munkeløfter, var den almindelige religiøsitet usvækket, hvorfor gaverne til klosteret fortsatte endnu nogle år. Den 9. januar 1519 skænker væbneren Christiern Madsen af Lindelse (Langeland) en gård i Spodsbjerg og alt sit bolgods mod sjælemesser og delagtig-

hed i alle Helligåndssordenens gode gerninger til helligåndsklosteret og hospitalet i Nakskov. Senere giver han en gård i Horslunde (Nybygd = Nøbølle) og en gård i Kuditze. Brevet er kun delvis bevaret, så kun landgilden for gården i Horslunde er opgivet, nemlig 1 pund byg, 20 skilling og 20 skæpper havre . . .

I 1524 den 7. oktober er det væbneren Knud Gøye til Kjørstrup, der giver en gård i Næsby. Landgilden var 1 pund byg, 15 skilling, årlig tjeneste, gæsteri. Hertil yderligere en øde gård i Horslunde, svarende i landgilde 1 pund byg, 1 skilling groth, tjeneste og gæsteri og en øde gård i Øster Løjtofte, Nordlunde, der giver 1 pund byg i landgilde. Alt mod sjælemesser og optagelse i ordenens broderskab.

Der kunne imidlertid også rejses tvivl om givne gaver, således at klosteret måtte føre retssager for at få bekræftet ejendomsretten. Det skete f. eks. den 6. marts 1525, at Nakskov byting gennem vidner måtte fastslå, at Jens Dæn skænkede helligåndsklosteret i Nakskov en gård i Fæbæk (Bøstrup sogn) mod sjælemesser. Retten beklædtes af byfoged Jens Matzen og borgmestrene Per Siverssen og Rasmus Clausen samt flere borgere i byen. Præst og prior for klosteret Esbern Ipsen bad om tingsvidne på den gård, som Jens Dæn i Fæbæk på Langeland havde skænket klosteret – 12 mand blev udnævnt – og erklærede senere, at de havde hørt Jens Dæn skænke klosteret gården på Langeland. Gården gav i landgilde 3 ortug byg, 18 skilling, et lam, 2 gæs, 2 par høns, 1 tdr. havre eller 8 skilling til gæsteri – men hvis den lovede messe om lørdagen, morgen, ikke kunne holdes – hvad Gud for-

byde – da skal Jens Dæn og hustru kunne overdrage gaven til et andet sted, hvor messe og gudstjenesten kan holdes.

I slutanmærkningen kan man også spore tidens usikkerhed og en tvivl på, om nu også de gamle kirkelige institutioner kunne holde stand mod tidens strøm. Og det var ikke uberettiget. De milde gaver blev færre og færre, samtidig med at tidens inflation udhulede de opsparede værdier. Indtægterne af jordegodset kunne ikke længere dække de nødvendige udgifter. Klosteret måtte realisere jordegods for at klare de påtagne opgaver. Den 29. juni 1529 sælger prior Esbern en gård i Nybygd (Horslunde) til hr. Johan Okse til Nielstrup, samt en øde gård samme sted og yderligere en gård i Højsmarke (Sandby sogn) og en øde gård på Langeland. Salget skete med brødrenes samtykke og fri vilje. Det hedder herom i salgsdokumentet, at gården i Nybygd har Jepp Olsen i fæste – og den giver i landgilde 1 pund byg, 20 skilling, 20 skæpper havre – ødegården samme sted har Jepp Olsen også i forpagtning og betaler herfor $\frac{1}{2}$ pund byg og 12 skilling. Gården kaldes øde, fordi der ikke er en selvstændig forpagter derpå. Gården i Højsmarke boede Anders Lavridsen på og betalte i årlig landgilde 2 pund byg og 18 skilling, den øde bolig i Lavendt (Langeland) gav en mark i landgilde. Alt i alt en mærkbar forringelse af såvel formue som indkomst for klosteret. Det kan derfor heller ikke undre, at klosteret takker hr. Johan for god betaling og giver afkald på alle rettigheder til det omhandlede gods. Brevet bekræftes af landsdommeren i Lolland Jørgen Groo og Per Awssøn til Bregninge. Trange tider

meldte sig for klosteret. Det økonomiske grundlag forringedes, de religiøse følelser overfor institutionen kølnedes. Helligåndsklosteret i København blev i 1530 omdannet til et hospital under tilsyn af 4 borgere – det samme skete i Aalborg. Reformationens voldsomme og brogede begivenheder brusede over landet. Store begivenheder synes ikke at have fundet sted i Nakskov – bortset fra præstetavlens beretning om, at hr. Peder Boesen, barnefødt i Skovbølle i Købelev sogn, som af ivrighed for Guds ære og den sande religion opsatte sig mod den papist og munk, som da var sognepræst her på stedet, ved navn hr. Søren, og under hans prædiken, som han offentlig skældede for fantasi og falsk lærdom, bad forsamlingen gå med sig ud på kirkegården, dér ville han prædike Guds ord rent og klart for dem, hvilket skete, og hensov hr. Peder Boesen i Herrens år anno Christi 1565 den 8. januar.

Den fredelige reformation i Nakskov, der ramte klosteret, som mistede det økonomiske grundlag for sin eksistens, skabte også vanskeligheder for latinskolen. Klosterets midler af enhver art blev overført til stiftelsen i Nykøbing F. Nakskovborgerne fik den nye tingenes tilstand at mærke på deres pengekat. Lejen af jord og huse måtte nu betales til stiftelsen i Nykøbing, indtil man tilbagekøbte huse og jordstykker!

Kirkeordinansen af 1539 foreskrev en latinskole i hver købstad, og det nye økonomiske grundlag ordnedes på den måde, at der pålagdes oplandets sogne at svare visse ydelser til latinskolen. Det blev ikke til de store beløb; da viljen ofte

manglede, måtte pligten indskærpes. For de indkomne beløb skulle lærerne have kost og logi og eleverne hertil gratis undervisning. Midlerne var imidlertid så begrænsede, at eleverne måtte skaffe sig det nødvendige til livets opretholdelse gennem autoriseret „tiggeri“, sangpræstationer ved festlige lejligheder og begravelser. - De havde også ret til at indsamle brød og flæsk ved folks døre; og borgerskabet havde en vis moralsk forpligtelse til at give.

Den oprindelige latinskole lå på klosterets areal, hvor nu socialforvaltningen har til huse. Den blev i 1570 stemplet som værende meget brøstfældig - og „det frygtedes, at den kunne falde ned og gøre skade på de fattige skolebørn“. Det var derfor naturligt, at byen fik en ny latinskolebygning i 1573 på et areal mellem kirken og Vejlegade.

I perioden 1618-1839 findes i universitetsmatriklen 309 studenter fra Nakskov Latinskole. Det er dog ikke udtryk for elevtallet, der har været meget større, idet mange elever faldt fra undervejs. Fra 1807-1839 havde skolen 167 elever, men kun 26 blev studenter.

Latinskoleelevernes tilværelse var barsk, midlerne små - kampen for viden og eksistens var hård og tidkrævende. Disse vilkår måtte selvfølgelig bremse for en rimelig tilgang af elever. Latinskolerne i Nysted og Maribo blev nedlagt i 1739 - og deres indkomster blev overført til Nakskov.

Latinskolebygningen havde to etager - 7 fag langt og 4 bredt - bindingsværk i solid eg, der stod sin prøve, da kirketårnet styrtede ned over skolebygningen.

I stueetagen var der skolestuer og på 1. sal bolig for rektor og to lærere.

I 1786 flyttedes skolen til Søndergade nr. 20, hvor den var indtil 1791, da der blev skabt grundlag for en ny latinskolebygning på hjørnet af Ølkarvej og Vejlegade (nuværende handelsskolebygning), hvor den havde til huse indtil nedlæggelsen i 1839, og dens midler og legater blev delt mellem Nakskov kommune og Nykøbing Katedralskole.

Nakskov Latinskoles skæbnefællesskab med helligåndshuset blev brudt med reformationen - stiftelsen levede videre i Nykøbing - latinskolen måtte dele samme skæbne fra 1839 til 1918, da latinskolen vendte tilbage som Nakskov Gymnasium.

I 1535 fik Sct. Nikolaj stillet en del af klosterets midler til rådighed til kirkebyggeri og reparationer, og i 1539 får præsten hr. Henrik af kongelig nåde hvervet som forstander for Nakskov helligåndshus - nu kaldes det ikke mere for kloster - og ret til at oppebære „samme klostrets landgilde og rente“. Han skal gøre regnskab efter ordinansens lydelse og holde 6 personer til kost, klæder og gode senge. Klosteret var vendt tilbage til sit udgangspunkt: en stiftelse for gamle og syge.

På kirkemødet i Ribe i 1542 blev det besluttet at sammenlægge de små hospitalet til et stort i hvert stift. Det er herefter ikke helt klart, hvornår Nakskov-hospitalet blev sammenlagt med Nykøbing-hospital, men i 1547 optræder inventaret fra Nakskov på Nykøbing hospitalets liste - ligesom nakskovborgere er opført i Nykøbing stiftelsens jordebog som betalende en landgilde på 15 mark årlig leje af klosterets jorde og ejendomme i byen.

Nykøbing stiftelsen ejede altså ifølge den kongelige vedtagelse hele klosterarealet, der strakte sig helt op til volden på de to sider – og længe efter kaldes „Klosterhaven“. Det var opdelt i 18 parceller, hvortil kom boderne i Klostergade. Først i 1610 sælger Nykøbing stiftelsen disse boder og jorder til Karsten Nielsen, ligesom man afhændede al jord på Vestlolland – og i stedet købte gods på Falster. Med andre ord i 1610 kunne nakskovborgerne købe den jord tilbage, som tidligere slægter i byen havde skænket til klosteret – nu blev det stiftelsen i Nykøbing, der indkasserede gevinsten – uden forpligtelser.

Helliggejsthuset i Nykøbing omtales første gang i 1447 og nåede aldrig at blive til et kloster, selv om det også i tidens løb erhvervede en del jordegods ikke mindst i kraft af kongelig bevågenhed og interesse. Idestrup kirke med tilhørende indtægter skænkedes af kong Hans til institutionen i 1486 – og den forblev i stiftelsens eje indtil 1950. I 1532 skulle forstanderen holde 5 syge mennesker frit med seng, hus, mad, øl og varme samt 4 „stakare“, der var så raske, at de selv kunne skaffe sig føden gennem tiggeri. Vel mest i kraft af det kgl. slot og lensmanden dér blev det helligåndshuset i Nykøbing, der fik lov til at bestå – og fik tildelt Nakskov klosterets ejendom. Institutionen i Nykøbing formåede trods vanskeligheder at leve videre som stiftelse og modtog også senere kgl. begunstigelser. Det var derfor kun en retfærdighedsgerning mod de „fattige“ i Nakskov, at Nykøbing kloster, som det nu kaldes, i 1882-83 oprettede en afdeling i Nakskov med plads til 20 enligt stillede kvinder af borgerstanden, der hver

fik et værelse med alkove og køkken, det nødvendige brændsel, fri læge og medicin og lommepege. Klosteret skulle „arve“ damerne, hvis de efterlod sig noget. Også i Nakskov kaldtes afdelingen for „klosteret“. Tidens inflation udhulede imidlertid stiftelsens midler, så man i 1959 så sig nødsaget til at nedlægge afdelingen, hvorefter Nakskov kommune købte ejendommen og indrettede den til folkepensionistbolig under navnet „Voldgården“.

Klosterbygningerne i Nakskov blev efterhånden nedbrudt og materialerne anvendt til „boder“ i Klostergade – og arealet blev benyttet som kirkegård. Klosterkirken skal være nedbrudt i 1689, mens kirkegården benyttedes som begravningsplads for byens fattige indtil 1807. Vi ved, at den blev forsynet med et nyt plankeværk i 1682, hvor der oprindeligt havde været en mur, der nu var sunket sammen – og grundstenene var til gene for begravelserne. I 1739 måtte plankeværket fornyes, da svin og andre kreaturer trængte ind på kirkegården – og det meddeltes, at der af den gamle mur kun var lidt tilbage, dels forfalden af ælde, og dels af onde mennesker borttaget. Kirkeværgen foreslår, at resterne af muren sælges – og for de indkomne penge rejses et nyt plankeværk. I 1846 erhvervede Nakskov fattigvæsen arealerne af murermester Lehm, hvorefter en ny fattiggård byggedes 1848 på stedet. Denne institution fungerede indtil 1935, da den blev nedlagt, hvorefter en del af bygningen blev benyttet til bibliotek og bolig for husvilde. Bygningen blev nedrevet og det nye centralbibliotek byggedes i 1939 på det historiske sted. Under byggearbejdet fandtes betydelige rester af de

gamle klosterbygninger og begravelser. Nogle munkesten fra en af de gamle klosterbygninger blev muret ind i væggen i bibliotekets kælder sammen med nogle sten fra fattiggården, mindende om de bygninger, der tidligere stod på stedet. Det er nu de sidste synlige minder om en århundredgammel social og kirkelig institution i Nakskov om hvis betydning for byens trivsel og åndelige liv, der ikke kan herske tvivl.

Kilder:

J. Lindbæk & G. Stemann: De danske Helligåndsklostre + Diplomatarium.

Ældste danske Arkivregistraturer.

Kancelliet Brevbøger.

Lolland-Falsters historiske Samfunds årbog 1923.

C. Haugner: Nakskov Købstads Historie.

Nakskov Gymnasium 2. september 1968 – jubilæumsskrift.

Noter:

Gylden, også kaldet florin, oprindelig mønt slået i Florens – efterlignet mange steder. Efter en overenskomst mellem de 4 rhinske kurfyrster blev rhingylden en meget benyttet møntenhed også i de nordiske lande. I 1490 var rhingylden = 3,3 gr. 18 karat guld. I Danmark omregnet til 24 skilling i år 1500 og 40 skilling i 1540.

1 mark à 16 skilling à 12 penninge –

1 mark sølv = 233 gr. sølv –

1 mark penge var 1/10 af sølvmarken.

Landgildemål:

1 pund byg = 24 skæpper –

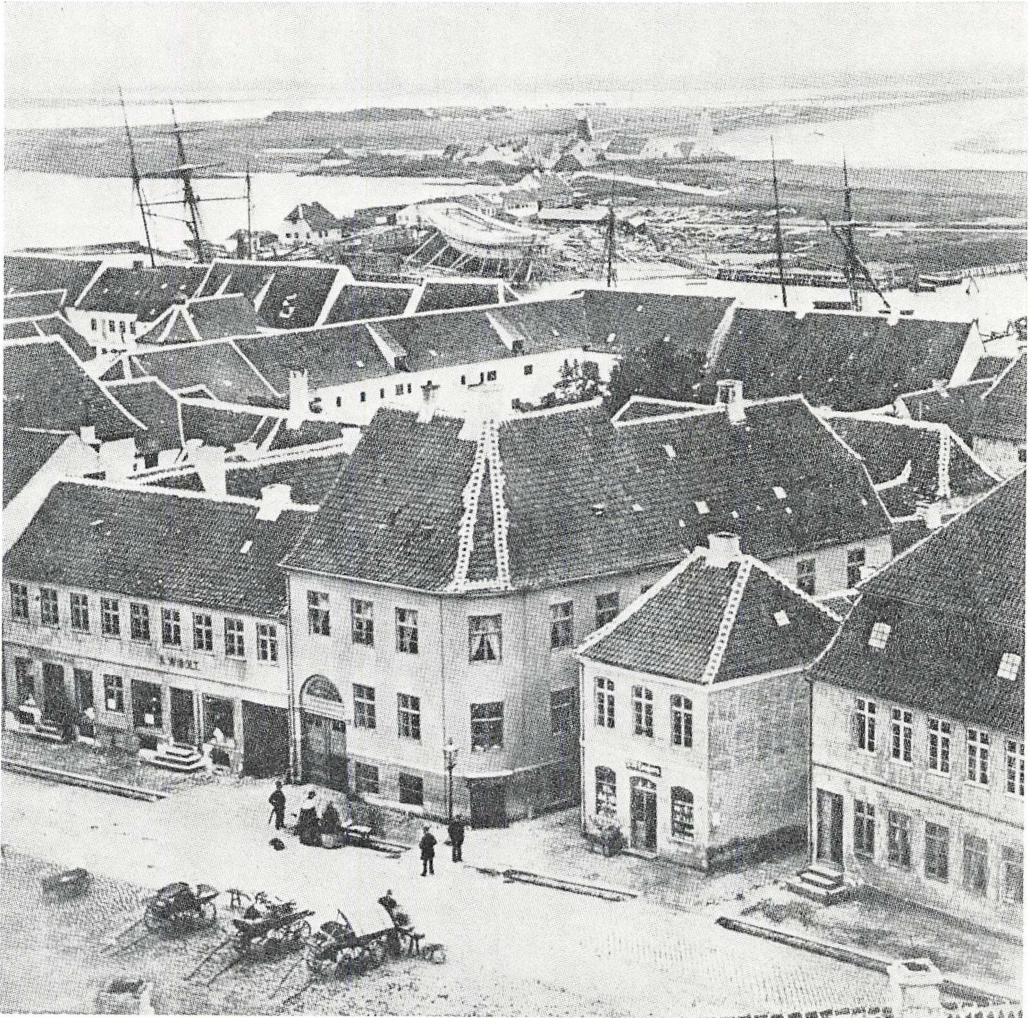
1 pund rug = 20 skæpper –

1 td. byg = 5 skæpper – 1 td. havre = 5 skæpper på Lolland.

1 skilling korn = 1 ørtug = 10 skæpper rug eller 12 skæpper byg eller 20 skæpper havre.

1 album = 1/3 fjerdingkar eller 1/12 skæppe land.

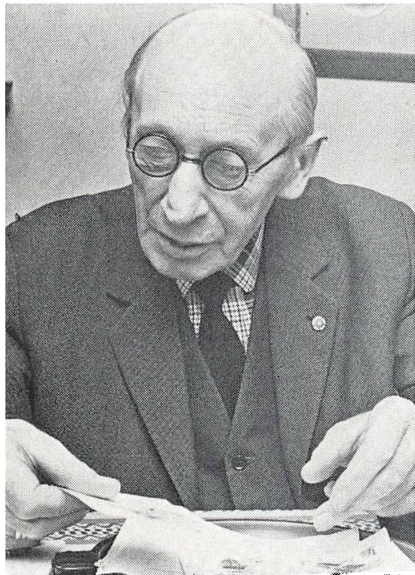
1 penning = 1/4 album – 1 skilling groth = 9 penninge.

Bjørn Ochsner har udsendt »Fotografiet i Danmark 1840-1940«, og heri findes billedet fra Nakskov, der er taget i 1868 og således stammer fra fotografiets barndom. Udsigten er fra Nakskov kirkes tårn mod sydvest. Skibsskroget på værftet »Færgelandet« er briggen »Mars«, som H. N. Andersen var med til at bygge som skibsbyggerlærling, og hvormed han i 1872 sejlede til Brasilien. Skibet søsattes 28. juli 1868. (Foto: Ad. Lønborg. 1835-1916).

Da jeg tjente tækkemand i Soesmarke

Af *R. K. Nielsen*, Guldborg

*Lokalhistoriker R. K. Nielsen,
Majbølle.*

Et af Lolland-Falsters historiske Samfunds medlemmer, R. K. Nielsen, Guldborg, døde i 1974. R. K. Nielsen havde en varm interesse for lokalhistorien, og han fik i årenes løb en stor viden om sin egnns forhold. Dette gav sig udslag i, at han skrev mange lokalhistoriske skrifter og artikler, hvori han også hentede minderne frem, om hvad han selv havde oplevet i sit liv. R. K. Nielsen prøvede også at »tjene tækkemand« og fortæller i artiklen om sine erfaringer med, hvordan tækkemandsarbejde foregik. Artiklen bringes som et minde om R. K. Niensens store lokalhistoriske indsats og kærlighed til sin hjemstavn.

Først må jeg måske fortælle, at det at „tjene tækkemand“ betød, at man var dennes håndlanger (Handelanger), mens han lå på taget og arbejdede dér. Tækkemanden i 1907 var gamle Peter Jørgensen, der boede i sit lille hus i Spurvestræde, hvor han også døde ca. 30 år senere. Grundstenene til sit hus havde han forresten købt hos far omkring år 1904, da far gravede sig en ny brønd og derfor tog de store kampesten op af den gamle og solgte disse. Brønden var kun 7 alen dyb, og den var forsynet med brøndværk og brøndvippe. Nå, men jeg „tjente altså

tækkemand“ og lyttede også om aftenen til, hvad far fortalte om tækning i hans barndom omkring 1870, da han som dreng „tjente tækkemand“.

At holde tagene ved lige med stråtag på en hel bondegård var intet lille arbejde. Rug skulle der sås, og denne skulle tærskes med plejl på loen, når den var høstet, før halmen håndfuld for håndfuld kunne samles op, glattes, redes fri for alle korte krøllede strå - også med hænderne. Stødes lige i enderne mod logulvet og så lægges i bundter, der senere blev bundet med to halmbånd om hver (de såkaldte kærer),

20 kærer udgjorde en trave, og man regnede med, at der skulle ca. $2\frac{1}{2}$ trave halm til tækning af et fag hus ($2\frac{1}{2}$ -3 alen).

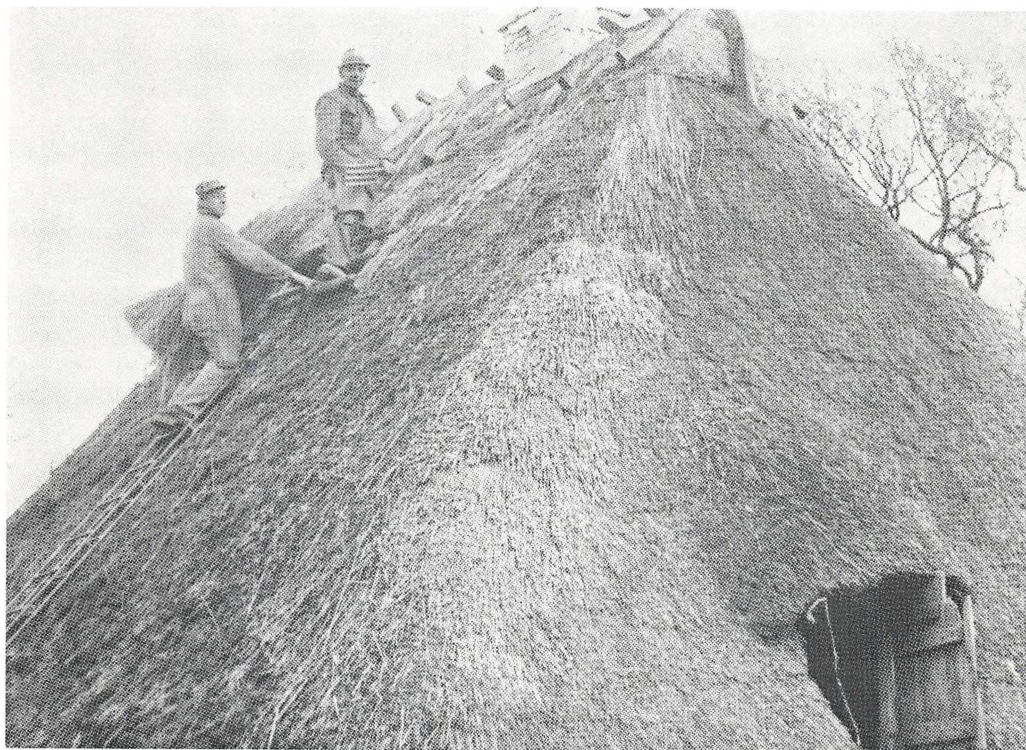
Før man kunne sende bud efter tækkemanden, skulle man også have sikret sig både tækkedæppe og tækkevidier til at binde med. Tækkedæppene var tynde grene af pil eller hassel på ca. 3 alens længde. Vidierne var tynde kviste af sejlpil eller kurvepil, hvis man havde sådanne i et hegn eller ved en mergelgrav. Tækkelad og lange reb, der skulle kunne nå fra tagryggen til tagskægget, havde man gerne på alle gårde - samt den lovbudte brandstige. - Tækkemanden medbragte selv sin tækkestol, tækkespån og tækkekniv. I min tid også: Tækkenål og krumnål. Tækkeladdet bestod af to svære rafter, ca. 8-10 alen lange, forbundet med hinanden med korte stykker lægter og en afstand mellem rafterne på ca. $\frac{3}{4}$ alen. På disse to rafter, der udgjorde tækkeladdet, kunne tækkemanden altså stå under sit arbejde og lægge et stykke tag fra tagskæg, hvor arbejdet begyndte, og til tagets ryg, hvor han sluttede - altså en flade på ca. 8-10 alens bredde - laddets længde - en såkaldt stige-gang. Laddet var fastbundet med et reb i hver ende, som også var fastgjort i øverste lægte ved tagryggen. Ved hjælp af dette reb kunne laddet altså hæves opad, til tækkemanden nåede tagryggen (Rønningen). Tækkestolen var som et lille kort lad, en lille alen bredt, forsynet med en jernspiger, så den kunne hænge på taglægterne og flyttes opad på disse. På denne kunne tækkemanden stå og udføre mindre arbejder, f. eks. når det store lad skulle flyttes højere opad og lignende. Tækkespånen var et tyndt

bræt med et håndtag i den ene ende. Det var riflet på undersiden og forsynet med små tænder i den ene kant. Med tænderne kunne løse strå fjernes fra det færdige tag, og med den riflede flade kunne taget bankes jævnt. Man klappede skråt indad og opad på stråenderne, så eventuelle lidt løse strå blev banket fast ind mellem lægter og tækkedæppe, som var bundet fast over hvert lag halm og hver taglægte.

Tækkekniven brugtes, når hele stige-gangen var lagt til „at skære den ned med“, hvilket vil sige at alle for lange stråender skåres bort, og var der små pukler på fladen, blev de skådet ind, så tagfladen blev helt jævn. Særlig umage gjorde man sig med at få tagskægget pænt jævnt og lige.

Jeg går tilbage til 1870, da far var med og skulle „stikke vidier“. Dette vil sige, at han sad eller stod inde på loftet eller stænget. Senere sad han på en vognbund lagt på hanebjælkerne, mens tækkemanden lå uden på taget. Når nu tækkemanden stak en vidie ind til far under en taglægte, skulle far tage om vidies ende, bøje denne og stikke denne ud til tækkemanden igen gennem halmtaget, men nu over lægten. Tækkemanden, der nu havde begge vidies ender, kunne nu binde denne fast over den udvendige tækkedæppe. Og så til den næste!

En kort tid prøvede man at binde med grov hørtråd i stedet for med vidier, men så gik man ellers over til at bruge tækketråd af tynd ståltråd. Hør dyrkning gik jo af brug, og tilmed var hørtråd yderst farlig under eventuel ildebrand. Jeg mener ligefrem, den blev forbudt, da den brænd-

*Tækkemandsarbejde på Frilandsmuseet
i Maribo i 1971.*

te hurtigt, så taget skred ned og spærrede alle døre, så alt redningsarbejde blev umuliggjort. I sådant tilfælde holdt ståltråden noget længere.

Og så 1907, da jeg „tjente tækkemand“. Ja, det gamle hullede tag blev da først brudt ned, og de gamle tækkemænd så helst, at det fik lov til at ligge langs huset, mens arbejdet stod på, vist af praktiske grunde. For skulle det ske, at der trådtes fejl på laddet, og man kurede på maven ned ad taget, så var det jo rart blødt at dumpe i den bløde gamle halm

fremfor at havne på en hård stenbro.

Så blev et par lægter, der i tidens løb var blevet møre, fornyet, og så kunne ellers tækningen begynde. Man dyrkede nu ikke så megen rug mere, og plejltærskningen havde man ikke rigtig tid til mere, så man var begyndt at bruge tækkørør til tagmateriale, som også var udmærket. Først bandt vi en portion små dukker af halm (eller rør) så store, så vi kunne fatte om dem med to hænder. Disse lagde vi side om side hvilende på den nederste lægte, Skæglægten, i hele stige-

gangens bredde. Over dem lagdes så en tækkekæp, der bandtes fast flere steder med ståltråd til lægte nr. 2. At halmen var bundtet sammen i bundter, foruden at de alle var bundet fast med tækkekæppen, bevirkede jo, at stråene ikke så let ville glide ud af tagskægget.

Men så lagdes der ellers et lag halm eller rør over hver lægte opad mod rønningen, og hvert lag bandtes efterhånden fast med en tækkekæp over hver lægte. Kæppene dækkedes altså hver gang af det følgende lag, så de helt skjultes og først kom frem engang igen efter mange års forløb, når taget begyndte at rådne af væden og smuldre. Og således til rønningen var nået. Så blev fladen klappet og „skåret ned“ og tagskægget pudset af. Ja, og så tændte ellers Peter Jørgensen sin pipe og mønstrede sit værk.

Nogle dage senere blev der så lagt tang op på tagryggen for at dække eventuelle utætheder her, og over tangen hængtes så med ca. $\frac{1}{2}$ alens mellemrum de såkaldte rønnetræer, der altså hang med et ben på hver side af huset. Benene var ca. 2 alen lange.

Mit arbejde var altså ved hjælp af en lang høtyv at række rørkæpperne op til tækkemanden på laddet, hver gang han

manglede materiale. Endvidere skulle jeg skære tækkekæppene spidse i den tykkeste ende, så de kunne stikkes fast i rørlaget samt fjerne alle knaste på disse, således at rørlaget let kunne jævnes under dem oppe på taget. Endelig skulle jeg vikle ny tække-tråd på nålen (to til skift). Tråden købtes i ringe på ca. 1 alen i diameter, og fra disse ringe vikledes tråden på nålen. Disse mindede noget om en skytte med rendegarn til en væv og var altså det lille lager, hvoraf tækkemanden tog de små længder, han skulle bruge, hver gang han bandt kæppen fast over rørlaget til lægten under dette. Ved hjælp af en halvrund krumnål, der kunne føres ind under lægten og komme ud igen over denne, førte han tråden ind om lægten, bandt, brød tråden over og gik til næste bindested, hvor krumnålen atter førte en ny tråd lægten rundt.

Ja, det var mit arbejde. Lønnen var en krone om dagen på egen kost fra kl. 6 morgen til kl. 6 aften (18). Men hvad minderne er værd, beror vel på interessen for de svundne tider.

Nyere metoder er vel kommet frem; men disse vil jeg lade en yngre slægt fortælle om.

Livet på en stor avlsgård i mine unge år

Af Arnold Pilemand

Jeg er landmandssøn fra landsbyen Hillested ved Maribo. Født den 2. juli 1898. Jeg kom 6½ år gammel i den stråttækte skole, hvorfra jeg som elleveårig blev overflyttet til Maribo private Realskole. Her tog jeg mellemskole- og realeksamen. I de tre år her gik jeg iøvrigt i klasse sammen med digterpræsten Kaj Munk.

I tiden fra skolen og til 1. november 1914 var jeg elev hjemme hos min far. Her lærte jeg, hvad „fjermer“ og „nærmer“ (højre og venstre) var, og hvorledes man spændte et par heste for en vogn eller et redskab. Min far var meget streng med den rette linie i marken, såvel plovfurur som såspor.

Til ovennævnte skiftedag kom jeg til en af Danmarks største herregårde på det tidspunkt, Højbygård på Lolland. Ca. 1140 tdr. land incl. Sofiehøj. Gården hører stadig under baroniet Lungholm og var, foruden Lungholm avlsgård, Nøbøllegård ved Holeby og Skovnæs ved Maribo, bortforpagtet til de danske sukkerfabrikker.

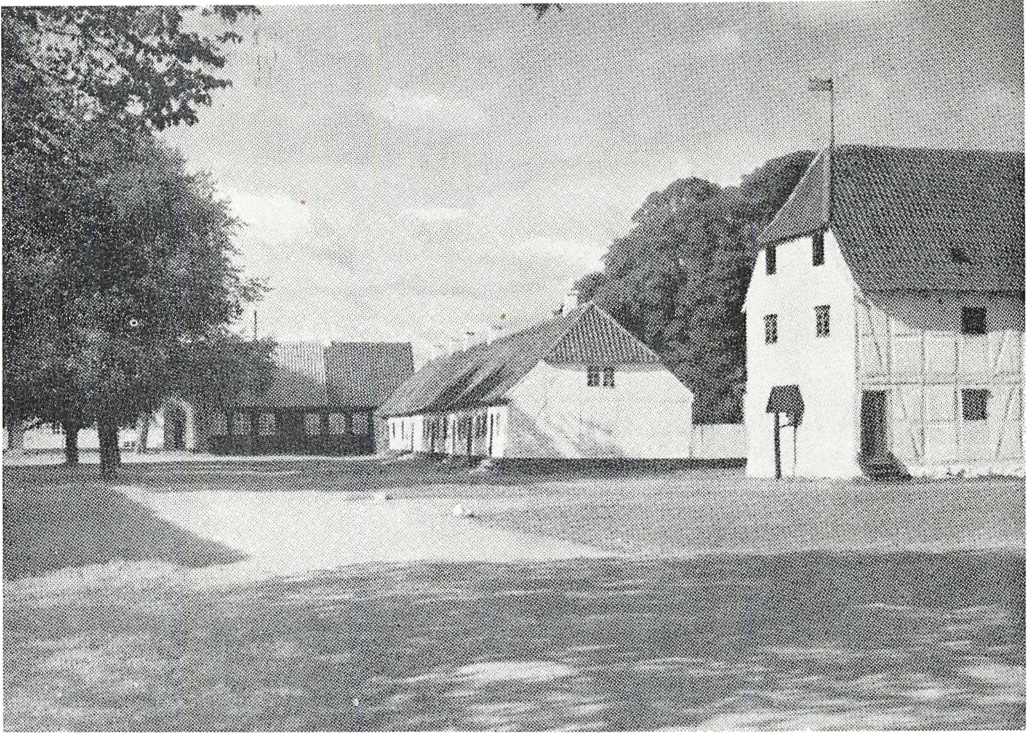
Her var ingen herskab. Baronien boede på Lungholm, men bestyreren af samtlige gårde boede på Højbygård. De andre

gårde blev passet af forvaltere med tilsyn af bestyreren et par gange om ugen.

Som driftsledere havde vi en overforvalter, en underforvalter, en ladefoged og en magasinforvalter. Vi var elleve landvæsenselever plus en førstelev. Herforuden 12-14 daglejekarle, som for en del af lønnen fik kost og logi på gården. Mange af dem var ofte svenskere og finner, og det kunne af og til ske, at knivene blinkede, hvis de fik for meget at drikke lørdag aften. Endvidere var der ca. 14-15 ældre husmænd, som også for en del af lønnen boede i gårdens huse – Kolonien – som den endnu kaldes. Lønnen til disse husmænd var til 2,30 kr. pr. 10 timers arbejdsdag. Læssede de f. eks. gødning, fik de to, der var i møddingen, såvelsom aflæsseren i marken, 5 øre ekstra pr. læs. Eleverne fik 300,00 kr. om året og 25,00 kr. ekstra for god opførsel.

Af trækraft fandtes 32 spand heste og 2 store Fowlerske damplokomobiler, sidstnævnte anvendtes både i markerne og ved tærskværkerne.

Kostalden, der allerede på det tidspunkt havde brandfrie lofter, havde plads

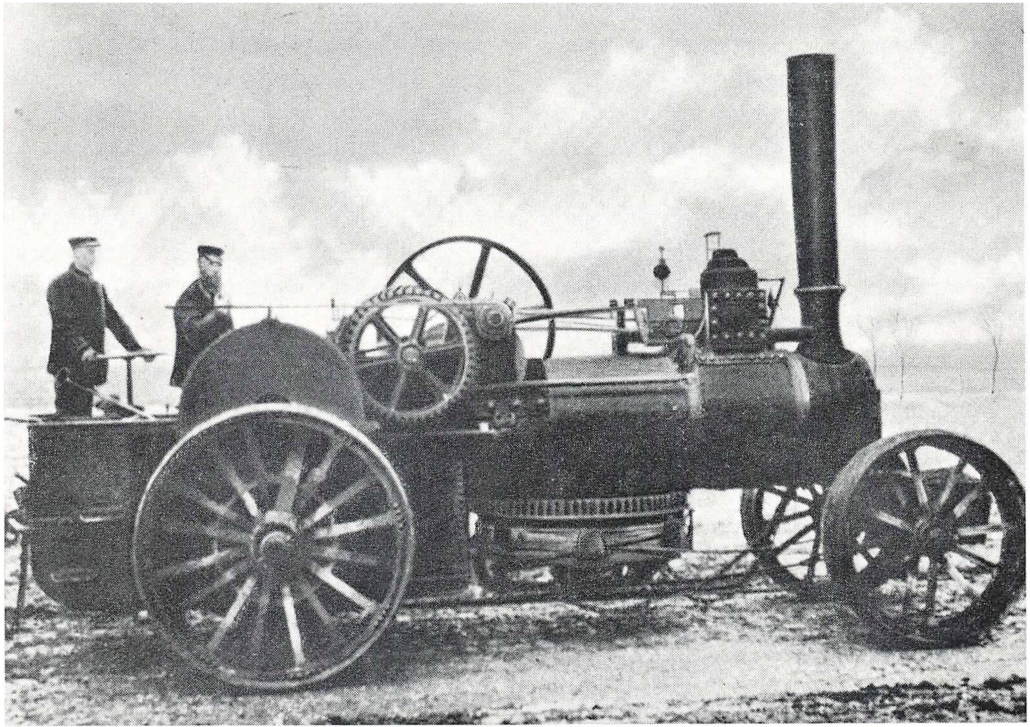
Højbygaard.

til 350-400 køer plus opdræt. Til pasning af disse var der en overfodermester eller „Hollænderen“, som han kaldtes. Han var gift og boede i et hus tæt ved gården. Foruden ham var der en underfodermester, 2 foderelever, 6 røgttere, 1 kviemand og en til pasning af småkalvene. – Til alle gårdens besætninger var der en kvægavlsleder. Han kom hver 4. uge og tog mælkeprøver og førte regnskab over hver enkelt dyr. Han aftalte også med fodermestrene, hvilke dyr der ikke var rentable, og som skulle sættes ud.

Til malkning af alle disse køer, som

på det tidspunkt foregik med hånden, var der faste malkepiger, dels danske, dels svenske og polske kvinder, som boede på gården, men på egen kost. Dertil kom også nogle af de unge husmandskoner.

Når alt dette vedrørende kostalden er nævnt, må jeg ikke glemme mælkekusken. Hver dag kl. 6,15 året rundt holdt han ved kostaldsrampen og fik de mange spande på vognen. Ofte havde han 3 heste for den tunge vogn til den ca. 8 km lange tur til det gamle, nu nedlagte Trifolium i Maribo. Han var hjemme igen kl. 11,30, og malkepigerne gik så i gang med spandevasken. Efter middag måtte

Et af de gamle pløjelokomobiler, der brugtes på Højbygaard.

han ofte af sted til Trifolium igen efter valle til svinestalden. På disse ture benyttede gårdens folk ham til at udføre småærinder for sig.

I svinestalden og hestestalden var der kun 1 mand hvert sted. Hestepasseren boede og spiste på gården.

Hver aften kl. 22 kom gårdens vægter. Hver time gik han stalde og lader igennem, og i løbet af natten pudsede han bestyrerens og forvalterens støvler. Når fodermesteren kom kl. 3,45 om morgenen, var hans mission som vægter forbi, men han havde andre pligter. Han skulle rense hestestalden. Dette foregik

med en stor slæde, trukket af et par stude. Stalden var altid ren og pæn, når vi kom kl. 5.

I roesæsonen og i høsten var der 52 polske piger. De boede på det gamle magasin. De passede sig selv fuldstændigt. De fik kun kartofler og mælk gratis. To af pigerne var altid hjemme som kokke. Til at lede disse piger var en „Aufseher“ (tysker).

Til slut må jeg nævne tømrer og hjulmand (samme person) og smed. Begge hørte til den faste stab gennem mange år. For smeden var regnvejrsdage ofte ganske forfærdelige; thi så kom mange heste

til beslag, og mange af disse heste var mere eller mindre stivbenede og „hængte“ på smeden under „operationen“.

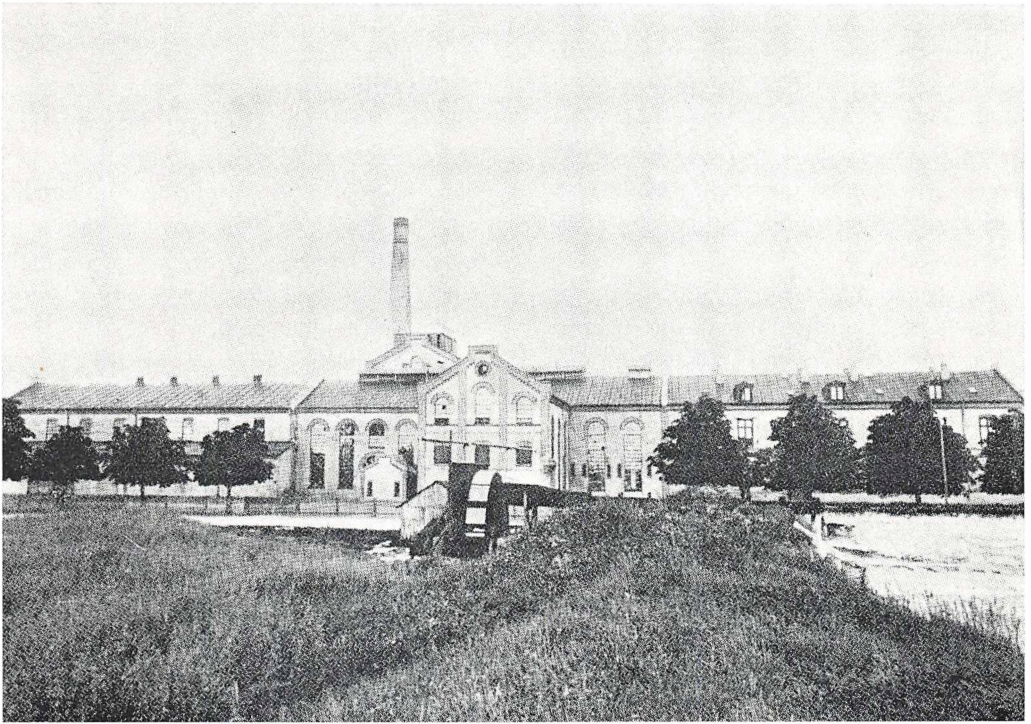
Som man ser, var sådan en stor gård i de dage faktisk et lille samfund for sig, men hvorledes virkede dette samfund?

Hver morgen blev elever og daglejerkarle vækket et kvarter i 5 for at møde i hestestalden til strigling af hvert sit spand heste. Derefter morgenmad fra 5,30-5,55. Kl. 6 stod alle med støvler og frakke på klar til at tage imod den ordre, der blev ham tildelt. Præcis kl. 6 ringede underforvalteren med klokken, og overforvalteren kom frem til hestestalden, og idet han trådte ind, tog han hatten af og hilste „godmorgen“. Denne hilsen blev gengældt af hele mandskabet, selv de gamle husmænd fik lettet på hatten og viste den „spegede tot“. Det tog overforvalteren 5-6 min. at sætte den store arbejdsstyrke i sving. De første hestefolk var allerede ude ved vandtruget, inden den sidste husmand gik til værktøjsrummet, hvor underforvalteren stod og udleverede det, der skulle bruges.

Januar og februar var den stille tid for landbruget, men på en stor gård var der nok at gøre. De mange læs gødning skulle køres ud. Der skulle skoves brænde, dels til gårdens eget forbrug, dels til de mange faste husmænd. Endvidere skulle man tærskede det korn, som var kørt i lade om sommeren. Dette skete ved hjælp af 2 store 54" Marshall tærskværker, hvert trukket af et af de Fowlerske damplokomobiler. Denne maskine var på de tider faktisk et unikum. De var lavet i England 1872 og var selvtransportable. De havde frem- og baggear. Når de blev benyttet

til tærskning, kørte fyrbøderne altid med regulatorremmen på og med „splitten“ sat i vægtloddet i sikkerhedsventilen; thi fabrikinspektøren kunne jo hurtigt komme frem bag ladehjørnet, og den var jo gal, hvis sagerne ikke var i orden. Der kunne falde klækkelige bøder. Under lokomobilerne var der vandret monteret et kabelhjul. Når lokomobilerne skulle bruges i marken, blev der anbragt et i hver ende, og plov eller harve blev trukket af wiren, der løb af og på tromlerne, og det gik hurtigt. Der var så en mand til at styre landbrugsredskabet. Her i marken tog man regulatorremmen af. Splitten, som før nævnt, blev taget ud, og loddet fik et lille skub udad (højere tryk). Herude kunne fyrbøderne på lang afstand se, hvis fabrikinspektøren var i anmarch. Disse to kraftmaskiner kunne på denne måde harve 50 tdr. land på ti timers arbejdsdag, mens en mand hele tiden var travlt beskæftiget med at køre kul og vand til disse to „slughalse“.

I såtiden blev der sået med 2 stk. 12 fods såmaskiner, forspændt 4 heste, og det gik meget hurtigt. Kusken kørte med på såmaskinen, og det var en tillidssag og betroet arbejde for de gamle faste husmænd, som styrede det ene år efter det andet. De kunne nemlig holde den „rette linie“. Til at gå efter såmaskinen eller rettere løbe var der en polsk pige for at holde øje med tragtene. Hun måtte have et reb om livet for at følge med, og af og til hen på eftermiddagen løsnede hun rebet og satte sig ned midt på ageren og ventede, til såmaskinen havde vendt ved enden og kom tilbage igen. Dette blev tolereret af de overordnede; thi det var

Højbygaard sukkerfabrik omkring 1900.

virkelig et umenneskeligt job. Hver såmaskine såede ca. 25 tdr. land pr. dag. Hver af forvalterne passede sin maskine, og man sagde, at de pressede hinanden. Det lod sig gøre, da såmaskinernes „styr-mænd“ havde akkord, men til gengæld måtte de også bøde for hver „miste“, overforvalteren fandt, når kornet kom op.

I høsten måtte alle de gamle husmænd, som kunne bruge et mejeredskab (en udvidelse af leen) ud og „hugge for“ i markerne. De fik hver en polsk pige med til at binde op efter sig. Når det var i orden, blev 8-9 selvbindere sat i gang. - Havde smeden ikke travlt til hverdag, havde han

og svendene det i hvert fald nu. Selvom maskinerne blev holdt på et fint stadium, var afgrøderne jo ikke så stivstråede som i dag, og selvom de fleste af binderkuskene var til ug, så var der dog alligevel nogle, som var under middel, og dette gav smeden ekstra arbejde.

Takket være polakkerne blev 1. høstdag en festdag. Allerede kl. 6 om morgenen stillede Aufseherens kone på bestyrerens kontor og hæftede et ca. 1 m langt silkebånd på bestyrerens jakkeskulder. - Da overforvalteren kom ud ad døren for at gå ned og sætte i arbejde, stod forpigen der med et tilsvarende bånd. Nede ved

klokken blev underforvalteren dekoreret af en af de andre polske piger; men dette bånd var kun halvt så langt, som de to først nævnte. Altså det hele efter rangorden. For selv den mest følelsesløse tilskuer virkede dette meget rørende og festligt. Båndene blev båret hele dagen af de dekorerede.

Når første mark, ca. 100 tdr. land, var mejet, kom Aufseheren med alle pigerne, og så blev der vel nok stillet korn op. Aufseheren, forpigen og et par husmænd stillede for, og pigerne satte til. Retning og system var der i det. Da de første rækker var færdige, kom to raske drenge med hver sin hesterive, og marken blev revet ren for de strå og aks, der var spildt. - Altså færdig fra enden af med det samme.

Sådan en høstdag kunne jo være både varm og tør, derfor kørte der stadig ølvogne - mergelkasser - tohjulede kærre med ølankre på. Det var gerne kvikke husmandsdrenge, der fik nogle af de ældre udslidte heste til denne tjans. - Foruden ankrene havde man også en øllejle. En øllejle er en lille flad tønne med et drikkehul i siden. Det var den, folkene drak af, og når den var tom, fyldte drengen mere i fra ankeret. Det var ikke særligt hygiejnisk, men det var praktiseret igennem mange, mange år på herregårdene. Der skulle øvelse til at drikke af sådan en tingest.

Høsten var både meget varm og meget streng for hestene, derfor kørte man med skifteheste.

I løbet af sommeren var alle gårdens ca. 30 kassevogne blevet vasket, tørret og senere tjæret med finsk tjære. Hjulmand og smed havde eftersat vognkæppe og

hjulringe med mere. Nu op til høst havde daglejerne lavet vognene lange og sat høsthaverne på, forsynet hver vogn med for- og baggreb såvelsom læssetræ. Et læssetræ er en afbarket granstamme, der blev lagt ovenpå kornlæsset og bundet med rebene. Der var lange afstande at køre med læssene, og det gik jo normalt i en lille trav, så det var jo om at gøre, at det var bundet godt.

Hjemkørslen var godt organiseret. 3 dygtige daglejerne kørte hjem til tærskværket. Det ene tærskværk gik hele høsten. Resten af vognene var delt i hold med 4-5 vogne i hvert hold. Hvor mange vogne, der var i omgangen, rettede sig efter afstanden fra mark til lade. Nr. 1, 2, 3 og 4 var sikre forkørere i hvert hold. Den kørsel gik ligeså korrekt og bestemt som statsbanernes. Det var meget sjældent, at en kusk væltede, eller læsset gled af. Skete dette, kostede det vedkommende 1 fl. brændevin til holdet, men sådan en flaske kostede den gang kun 0,63 kr. og en pilsner 0,13 kr.

Halm og avner blev fjernet fra tærskværket af polske piger. Forpigen satte som regel halmen, men det med at bære avner var nu ikke rart. Hver pige havde et dækket, og ofte var der ret langt at bære disse, og kunne tre piger ikke klare opgaven, blev der sat een mere på. Disse piger var frygtelig snavsede om aftenen og havde ingen vaskerum med brus, men benyttede en stor balje.

Kornet fra tærskværket blev af to daglejerne kørt til det store magasin over hestestalden. Det var strengt arbejde at bære de mange sække á 100 kg ofte helt op på øverste loft.

Polske piger ude på en mark, hvor der høstes.

Først i september var hestebønnerne modne. Disse blev mejet med to aflæggere. En aflægger er en maskine, som skærer afgrøden af, og ved hjælp af fire vinger lægger den i bunker.

Hele arbejdsstyrken var ude for at høste de 30 tdr. land. Alt skulle jo bindes op med håndkraft. Det var et forfærdeligt arbejde, da hestebønnerne er meget stivstrået. Efter 8-10 dages vejring blev bønnerne kørt hjem og tærsket og båret på loftet. Det var et godt tilskuds-foder for hestene om vinteren.

Nu var høsten forbi, og markerne blev efterårsbehandlet til roetiden kom, og det var gerne 4. uge af september.

Når roetiden var inde, fik alle de pol-

ske piger hver en roegravegreb og gik i gang med at tage roer op. De havde akkord, så det gik rask.

Fra Højbygård Sukkerfabrik kørte små lokomotiver roebanevogne ind til landmændene og hentede de læssede vogne hjem igen. Der var en fast køreplan. I begyndelsen fik vi 15 vogne daglig, og hver vogn rummede 4 tons renvaskede roer. Der blev lagt markspor ud i roemarken, således at roerne kunne hentes selv i den fjerneste krog pr. banevogn. Pigerne tog flere roer op, end der blev leveret. Disse blev pr. kassevogn kørt sammen i store batterier, og der blev ligeledes lagt spor til disse.

Nu må man ikke tro, at roetiden på en

lollandsk herregård gik som en drøm. Når først det ustadige vejr satte ind, blev markerne meget hurtigt et værre pløre. Marksporet måtte ustandseligt hæves og stoppes under, og alligevel løb vogne af sporet. Det var ofte begyndt at mørkne, når vi trak banevognene ud til det faste spor. Vi måtte ofte bruge flagermuslygter for at se, når vognen blev sat på sporet igen efter en afsporing. De faste daglejere var tålmodige og ofte gennemblødt til skindet af vand og pladder; men arbejdet skulle jo gøres.

Kom der så megen regn, at roearbejdet måtte standses et par dage, blev lokomobilerne fyret op, og begge tærskværker sat i gang, så en stor del af arbejdsstyrken kunne anvendes der.

Mens jeg er ved regnvejrsdagene i roetiden, vil jeg lige nævne, at pløjemandskabet fik alle plovene flyttet fra de efterårsbehandlede marker ud til den gamle græsmark. Den var nemlig god at pløje i sådan et vejr. Folkene var der ingen, der tog hensyn til. Man måtte selv sørge for regnvejrstøjet.

Samtidigt kunne man hjemme i kvie-stalden finde 2-3 mand i en kvieboks i færd med at brække gødning op og kaste den ud ad en lem. Ude på møddingen stod så 6-8 karle, elever eller piger og lempede den langt ud midt i møddingen. Det var det, der dengang blev kaldt tørvejrarbejde. De var strenge, de gamle overforvaltere, men de var dygtige.

Arbejdstiden på gården var som før

nævnt 10 timer. Det var langt hen på året, før der blev lavet om på det. Hvis det var for mørkt om morgenen til arbejdet ude, blev hele styrken sendt op på magasinerne for at fylde korn i sække, indtil det blev lyst. Der blev så sat 3-4 vogne til at køre de fyldte sække til Holeby st. for at give plads til andre sække næste morgen. Man kan ikke sige andet, end at arbejdsstyrken blev udnyttet.

Henimod jul rejste de polske piger hjem til Polen efter en travl sommer; men sikkert med en ganske pæn sommerløn på brystet, som var deres bankboks.

På gården havde bestyreren sin egen husholdning med kokkepige og stuepige. Der spiste overforvalteren.

Underforvalteren og underfodermesteren havde hvert sit værelse, men fælles spisestue. De fik maden bragt over fra folkehusholdningen. Denne blev ledet af en økonoma, som havde det hele i entreprise. Hun fik et fast beløb pr. mand, og en god økonomi i husførelsen gav hende sikkert en ret god fortjeneste.

Eleverne havde 2-mandsværelser med fælles samlingsstue med centralvarme fra dampkedelen i møllet. Daglejerne boede flere på værelserne, end vi gjorde, og de havde kakkelovne, der blev tændt op i af en af malkepigerne om eftermiddagen, før hun gik i stalden.

Vi havde det godt trods de hårde tørre, vi af og til var udsat for, og vi var i god træning til den dag, vi skulle møde som soldat.

Livs-erindringer

Af Mourits Mørk Hansen

En mindesten for Mørk Hansen står på Skamling.

Flytning og ordination

Det havde længe været mit ønske at blive kapellan, og min fader havde foreslået mig til medhjælper hos pastor H. F. J. Fogh i Nykøbing, der var begyndt at blive sindsygt, så at han ikke turde prædike. I julen 1843 kom jeg så overens med ham om betingelserne, og den nye biskop i Nykøbing, Brammer, hos hvem jeg gjorde min opvartning, lovede at anbefale min ansøgning, som straks blev indgivet. Omsider den 18. januar 1844 underskrev kong Christian VIII min udnævnelse til kapel-

Mourits Mørk Hansen var præstesøn, født 1815 i Todbjerg nord for Århus, men da han var i tolv-årsalderen, flyttede familien til Ønslev på Falster. Her havde Mørk Hansen sin opvækst. I 1835 forlod han barndomshjemmet som student fra latinskolen i Nykøbing og rejste til København for at studere. Som ung teologisk kandidat fandt han sit virke som præst og lærer i Nykøbing Falster, i hvis nærhed hans forældre boede. Han blev i 1848 valgt ind i Den grundlovgivende Rigsforsamling. 1850 blev han udnævnt til sognepræst i Felsted sydøst for Åbenrå og forlod Nykøbing. Krigen 1864 afbrød hans virke i Felsted. Et par år tilbragte han med sin familie på Frederiksberg og blev i 1866 kaldet til præst i Vonsild. Mourits Hansen, der døde som 80-årig i 1895, efterlod sine »Livs-Erindringer«.

Historisk Samfund for Sønderjylland udgav i 1968 disse ved H. V. Gregersen. Her gives »Livs-Erindringer«nes afsnit om tiden som kapellan for Nykøbing og Systofte menigheder og som katechet og overlærer i Nykøbing.

lan pro persona for Nykøbing og Systofte menigheder.

Jeg forlod så byen sidst i januar 1844 og tog bolig i Nykøbing hos min broder adjunkten. Men biskop Brammer kunne ikke holde ordination før i marts, da Jacob Christian Lindberg, som netop var kaldet til præst i Tingsted, skulle ordineres tilligemed mig. Jeg kunne derfor ikke prædike eller holde lejlighedstaler endnu, men læste dog med konfirmanderne og var med Lindberg til bispeeksamen. Brammer ville af visse grunde ikke eksaminere

os mundtligt, men indskrænkede sig til at give os skriftlige spørgsmål, af hvilke det ene besvaredes på latin. Han generede sig åbenbart for den lærde magister Lindberg, der var berygtet som skarp kritiker. Jeg har senere haft lejlighed til at læse hans bemærkninger i distinktionsprotokollen. Han var ifølge denne særdeles tilfreds med mine arbejder, men skrev om Lindberg, at han „ikke lagde den lærdom for dagen, hvoraf han vistnok var i besiddelse“.

Jeg blev fra begyndelsen af modtaget med den største velvilje og hjertelighed af biskop Brammer, og han blev fra den tid af til sin død min faderlige ven. Jeg kom næsten daglig i hans hus i Nykøbing, og da han flyttede til Århus, vedblev han ved kærlige breve at vise mig sit venskab.

Ordinationen fandt sted den 8. marts 1844 i Maribo Domkirke. Det havde været en hård vinter, og vi kunne endnu den 7. marts gå over isen fra Nykøbing til Lolland. Jeg kørte med mine forældre og min svoger Friderichsen fra Fuglsang. Da det var første gang, Brammer skulle holde ordination, var der mødt en stor mængde præster fra hele stiftet. Pastor Winther fra Slemminge holdt skriftetalen for Lindberg og mig og indledede handlingen i domkirken. Det var en veltalende mand. Biskoppen talte smukt og indtrængende over det samme ord, som står på prædikestolen i Vonsild, 2. Cor. 4, 13: „Vi tro, derfor tale vi“. Lindbergs prædiken var jævn, men hjertelig. Jeg var meget bevæget, og min fader var rigtig glad.

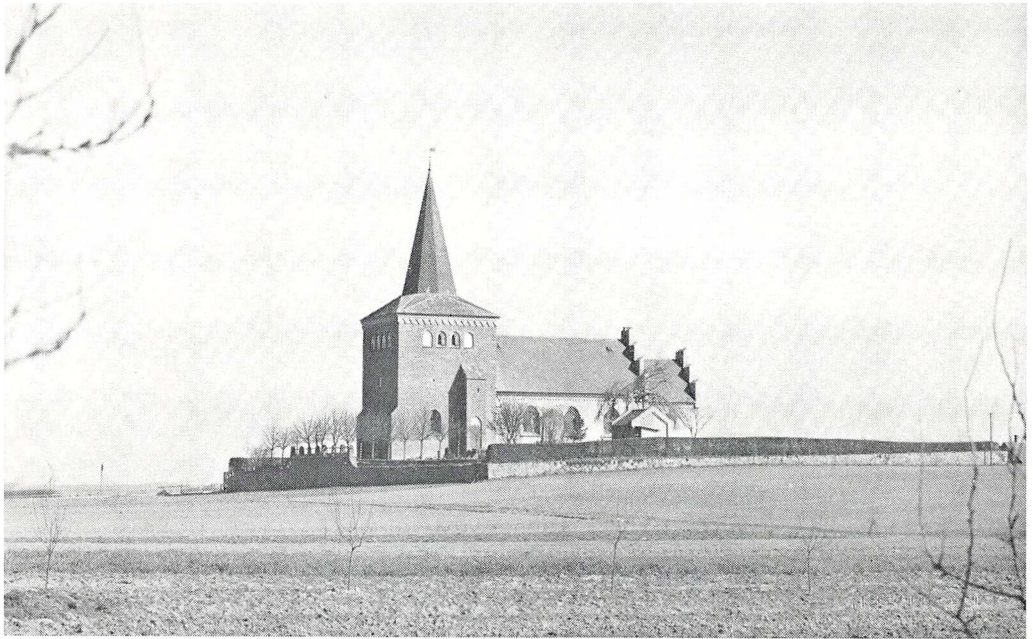
Forholdene i Nykøbing

Jeg var altså nu præst og følte dybt det

store ansvar, som det kald medfører, og mine kræfters utilstrækkelighed i forhold til ansvaret. Det var en stor menighed og en meget blandet menighed, da det var en bekendt sag, at kirkeligheden hos borgerskabet i det hele kun var ringe. Nykøbing havde fra århundredets begyndelse enten haft mådelige præster eller kun beholdt dem i ganske få år.

Pastor Fogh, som kom der 1839, var nu aldeles ude af stand til at styre embedet. Han var en velstuderet mand med et kærligt hjerte og en ædel tænkemåde. Men han havde uden tvivl aldrig haft lyst til præstegerningen, da al hans hu stod til musikken, hvori han var en mester. Rime­ligvis havde han også religiøse skrupper, og i hvert fald var han, da jeg blev hans kapellan, så bange for at udføre nogen gejstlig handling, at han ej en gang ville eller turde døbe et barn, end sige bestige prædikestolen. Han var ulykkelig gift, da hans hustru, en datter af etatsråd, prof. N. Kall, var aldeles upraktisk og uordentlig, så hjemmet var uhyggeligt. Det var derfor fra begyndelsen af bestemt af pastor Fogh, at jeg skulle skaffe mig selv bolig og forplejning. Jeg skulle derfor have ialt 400 rdl. og en offerdag. Det var kun en ringe løn, men præsten var fattig og kunne næppe yde mere. I stedet for offerdag delte han juleofferet med mig, så jeg havde ialt omtr. 500 rdl. Men desuden læste jeg religion i begge byens pige-institutter.

Foruden Nykøbing havde jeg annekset Systofte, som ligger $\frac{3}{4}$ mil fra Nykøbing, og skolen i Hulebæk omtrent en mil borte. I Nykøbing havde jeg på præstens vegne tilsyn med alle skolerne, var med-

Kirken i Systofte, som Mørk Hansen havde med som anneks.

lem af kirkeinspektionen. Kirken fik i min tid et nyt orgel, og vi forberedte anlægget af den nye kirkegård uden for byen. Jeg var desuden medlem af inspektionen for Nykøbing Hospital, en rig stiftelse med en lille kirke, hvor jeg prædikede en gang om måneden og var dertil naturligvis formand for det betydelige fattig- og skolevæsen. Der var endnu flere forretninger, og hver fredag var der gerne gudstjeneste med altergang og prædiken. Med konfirmand-undervisningen begyndte jeg allerede i januar, og der var iblandt konfirmanderne flere af latinskolens disciple af øverste klasse.

Alt dette, som på én gang blev lagt på mine uøvede skuldre, kunne vel gøre

mig betænkelig. Hos præsten fandt jeg ingen vejledning, og min fader, som på præstens vegne indsatte mig, boede $1\frac{1}{4}$ mil borte og var desuden som gammel rationalist nu meget forskellig fra mig i opfattelsen af embedets krav. Alligevel var jeg meget glad ved at kunne komme hjem mangan en søndag eftermiddag og ellers, når mine mange forretninger tillod det, og i mange praktiske spørgsmål havde jeg nytte af min faders erfaring.

Men min væsentlige vejledning fandt jeg hos biskop Brammer. Han var i kirke hver søndag, og da jeg havde overvundet den første ængstelse, og jeg mærkede, at han i det hele var glad ved at høre mine prædikener, gik jeg altid til

ham med tillid. Han gav mig ved enhver lejlighed de bedste og klogeste råd og den kærligste vejledning, og han kunne ved sin anseelse støtte mig på mangfoldige måder. Derfor blev også den strenge skole, hvori jeg var kommen, en ypperlig forberedelse for mig og en dejlig spore til at anstrenge alle åndelige evner.

Den første søndag, da jeg prædikede ved min indsættelse, tabte jeg i Nykøbing kirke min skrevne prædiken ned i prædikestolen; men da jeg var vel forberedt, lod jeg den ligge, og fra den dag af har jeg aldrig haft papir for mig og er, Gud ske tak! aldrig kommen således „fra koncepterne“, at det har været anstødeligt for tilhørerne.

Der var også en stor mængde lejlighedstaler at holde, ofte – f. eks. ved begravelser – for et meget stort og „fint“ publikum. Det lykkedes over forventning for mig at vinde indgang hos menigheden, som ganske vist for en stor del bestod af verdsligsindede folk eller – om man vil – „navnkristne“, men som dog efterhånden droges mere og mere til kirken.

I Systofte sogn var der ikke få enfaldige kristne. Især var der en sognefoged Borchers Skytte, til hvem jeg hver søndag kørte ind. Han var en herlig mand, og hans hustru og datter (som jeg konfirmerede det første år) blev mig oprigtigt hengivne. Jeg var jo ung og en god fodgænger, så at jeg meget ofte gik den lange vej til Hulebæk skole, hvor læreren for øvrigt var meget mådelig. Jeg oprettede i forening med Borchers Skytte en aftenskole, hvor den konfirmerede ungdom øvedes i dansk retskrivning, historie m. m. Ligeledes opret-

tede vi en husflidsskole. I Nykøbing fik jeg ungdommen til at møde til katechisation på kirkegulvet, hvilket var noget u hørt. Men dette kunne ikke begynde før efter den første konfirmation.

Borgmesteren, justitsråd M. Møller var en gammel brav mand. I min skoletid havde disciplene ofte villet gøre ham latterlig, fordi han allerede den gang var meget gammeldags, men jeg lærte at skatte ham som en i alle måder hæderlig mand. Han havde en plejedatter Adelheid Radecke, som var forlovet med daværende cand. theol. H. Egede Glahn. Han kom i ferierne til Nykøbing, og vi var da ofte sammen, da han var en kristelig ung mand, stærkt påvirket af Grundtvig, med hvem han var beslægtet. Borgerrepræsentanterne fandt vel, at jeg var alt for ivrig i min nye nidkærhed, men de agtede mig ikke mindre for det, om de end ikke kunne følge mig eller forstå mig.

Min broder Niels, hos hvem jeg boede, var mig også til hjælp på flere måder, og navnlig kunne han støtte mig af den grund, at han i politisk henseende var en af egnens ledere. Navnlig var han en fortrolig ven af „Stiftstidendens“ udgiver Wilhelm Laub (biskoppens tvillingebroder), der var brystsvag, hvorfor min broder og faktoren Chr. Jørgensen, der siden af mig blev viet til fru Laubs søster, frøken Jacobse Thomsen, væsentlig ledede redaktionen.

Med magister Lindberg, der jo var bleven ordineret med mig, havde jeg ikke så lidt omgang, og det varede ikke længe, inden han valgte mig til sin skriftefader. Jeg blev også skriftefader for biskop Brammer, konsistorialråd Glahn i Væg-

Mørk Hansen var medlem af inspektionen for Nykøbing hospital, den gamle stiftelse.

gerløse, pastor Dresler i Toreby på Lolland og mine forældre, såvelsom for katechet Schjerning i Nykøbing.

Lindberg var en forunderlig sammensat natur. Som forfatter var han i høj grad stridbar, hvas og, efter den almindelige mening, ondskabsfuld. Men i omgangen var han blidheden og mildheden selv, ligesom han også var en meget kærlig familie-fader. Jeg kom et par gange om året ind til ham, prædikede i hans kirke og holdt altergang. Vi holdt også i forening et missionsmøde i Nykøbing kirke, hvor han prædikede, medens jeg holdt et missionsforedrag. En anden gang holdt han et missionsmøde i sit eget hus, hvor der mødte

nogle vantro og verdslige borgere fra Nykøbing, som ville gøre sagen latterlig. Men de kom dårligt fra det og blev (åndelig talt) let afvæbnede.

Men Lindberg var ikke fri for at drikke, var en gang eller måske flere gange beskænket på Gæstgivergården i Nykøbing og tabte derved i agtelse og indflydelse som præst.

Hans finanser var i en mådelig forfatning, og min gamle ven, min broders svingefader J. F. Biering, der var hans formand, kunne ikke på nogen måde få, hvad han havde tilgode hos ham. Han rev den gamle præstegård i Tåderup ned og fik et offentligt lån til derfor at bygge en helt ny

præstegård. Men i stedet for at tage en bygmester, som kunne opføre den for en bestemt sum, påtog han sig selv at lade den bygge efter sin egen tegning. Den blev dårlig bygget, og en del af den blæste ned, inden den blev færdig. Da det blev ham pålagt at aflægge regnskab for de lånte penge, skrev han et regnskab, der lød omtrent således:

<i>Lånt af stiftsmidlerne</i>	5000 rdl.
<i>Opført en præstegård</i>	7000 rdl.
<i>Mangler</i>	2000 rdl.

Lindberg kunne være meget vittig, når han førte polemik. Han prædikede engang i vakance eller måske i den drikfældige pastor Næsteds sygdomsforfald i Kippinge, der ligger ved Falsters nordkyst. En bekendt bondeven og krakiler Hans Rasmussen, der 1848 blev rigsdagsmand for Nordfalster, skrev i „Stiftstidenden“ et spydigt stykke om Lindbergs prædiken, hvori der nok havde været aparte ting om fiskeriet (i anledning af Peters fiskedræt) og spurgte under sit navn magister Lindberg, om hvilke mærkelige fisk, der fandtes i Genesareth Sø. Lindberg svarede da i samme avis: „Til underretning for Hans Rasmussen ved Kippinge Noer tjener, at i Genesareth Sø fandtes hverken torsk eller flynder, men disse findes derimod i Kippinge“.

Den bekendte skolelærer Rasmus Sørensens fra Vemmeløv, som senere blev rigsdagsmand, besøgte Falster den første vinter, jeg var i Nykøbing. Han blev meget fortrolig både med min broder og med mig og besøgte både min fader og Lindberg. Men til Lindberg sagde han (efter sin egen beretning til mig): „De er nu på god vej til at blive drikfældig, dersom De

ikke i tide vender om. Thi jeg har jo set, at De tager 5-6 snapse daglig, men dette antal vil stadig forøges, og så er De forfalden“. Sørensens skrev efter sin hjemkomst et brev på mange sider, som han ville skulle cirkulere iblandt os. Heri roste han både mine forældre og søstre, ligesom han også gav min broder og mig en prægtig lovtale, navnlig mig for min kristelige iver som ung præst. Men så tilføjede han til slutning meget beskedent: „Alt dette har jeg ikke så meget skrevet, fordi det ganske passer, men for at de mennesker, som jeg har omtalt, skulle stræbe efter at fortjene det smukke vidnesbyrd, jeg har givet dem“.

Som kapellan i Nykøbing kom jeg straks i et såre venligt forhold til godsejer Tesdorpf på Ourupgård. Han ejede Systofte kirke, mit daværende anneks, og kom derfor ikke sjælden i kirke der, ligesom han også gæstfrit modtog Systofte sogneråd (fattig- og skolekommission) på Ourupgård, hvor jeg som formand altså mødte fire gange om året eller måske flere.

Vi blev da snart venner, da han var kristelig vakt og ivrig for at opfylde sit kald som godsejer og kirkeeer. Da han kort efter blev gift med frøken Mary Büch fra Hamburg, som var smuk og elskværdig, men senere desværre sindssvag i perioder, kom de begge i kirke både i Nykøbing og Systofte, og jeg blev meget ofte bedt derud. Han deltog også i de omtalte missionsmøder og støttede dem med sin anseelse. Dette venskab varede ved, så længe jeg var på Falster, og jeg har også senere haft flere breve fra ham.

Han var jo en født hamborger og kunne ej ret forstå vor kamp for modersmålet i

Nykøbings gamle kirke, hvor der var rådhus i sidefløjen.

Sønderjylland. Men han stræbte dog ærlig at sætte sig ind i sagen, og under krigen 1848-50, da stemningen blev så bitter imod tyskerne, søgte han min og Immanuel Barfods hjælp, idet vi rejste med ham omkring på hans gods og holdt taler til befolkningen for at opflamme dem til at yde bidrag til krigen, ligesom Tesdorpf selv gav meget betydelige bidrag. Han oprettede også en aftenskole for bønderkarle på Ourupgård, hvor Barfod og jeg holdt ugentlige foredrag i et par vintre. Jeg kunne ikke andet end holde af ham for hans livfuldhed og iver for alt godt, lige-

som jeg også måtte erkende, at han som landmand gav hele egnen, ja hele landet et ypperligt eksempel og en god vejledning.

Min forlovelse

I løbet af sommeren 1844 blev det mig klart, at en ung dame i Nykøbing, med hvis broder min broder og jeg ofte kom sammen, havde kastet sin kærlighed på mig. Ikke blot søgte hun på en alt for tydelig måde altid at træffe sammen med mig, men foruden at hun altid sad lige over for prædikestolen i kirken, hver gang

jeg prædikede, mødte jeg hende uden undtagelse, og hvorledes end vejret var, hver søndag, når jeg kørte til annekset. Hun var meget dannet, talentfuld og begavet, og ansås af mange, ikke af mig, for smuk.

Dette forhold blev mig pinligt, og da jeg forlængst var på det rene med mig selv angående mit hjertelag for Charlotte Levensen i København, og jeg intet hørte fra familien, foretog jeg det afgørende skridt.

Jeg afsendte mit brev i begyndelsen af september (den 7.) og havde aftalt med min moder, som intet vidste derom, at jeg skulle ledsage hende til København med dampskibet den 9. september 1844. Jeg havde bedt Charlotte om at sende mig svar til min tantes adresse. Vi blev sinkede på søen ved et stærkt tordenvejr, og det var med klappende hjerte, at jeg hos min tante åbnede brevet.

Da svaret var aldeles efter ønske, ilede jeg straks om aftenen til det gamle kære sted på hjørnet af Teglgårdsstræde og Vestervold, og her sluttede jeg altså første gang min elskelige Lotte i mine arme. Min moder blev glad overrasket, da jeg kom tilbage silde om aftenen. Vi tilbragte nogle herlige dage i København, og jeg måtte jo gøre nogle uundgåelige visitter med min forlovede, både hos hendes og mine nærmeste venner i byen. Dengang brugte man forøvrigt ikke forlovelseskort. Det blev aftalt, at min Lotte skulle tilbringe det meste af vinteren hos mine forældre i Ønslev.

Da jeg viste mig i Nykøbing med ring på fingeren, kom den omtalte dames moder op til mig og betroede mig – Gud ved hvorfor – under mange tårer, hvorledes det stod til med hendes datters bri-

stede hjerte. Hun – datteren – kom senere ikke sjældent til os efter vort giftermål og viste min hustru megen kærlighed. Hun blev også en del år efter gift med en ung mand, der ligesom hun var meget musikalsk og altså i den retning kunne sympatisere med hende, hvilket jeg ikke kunne.

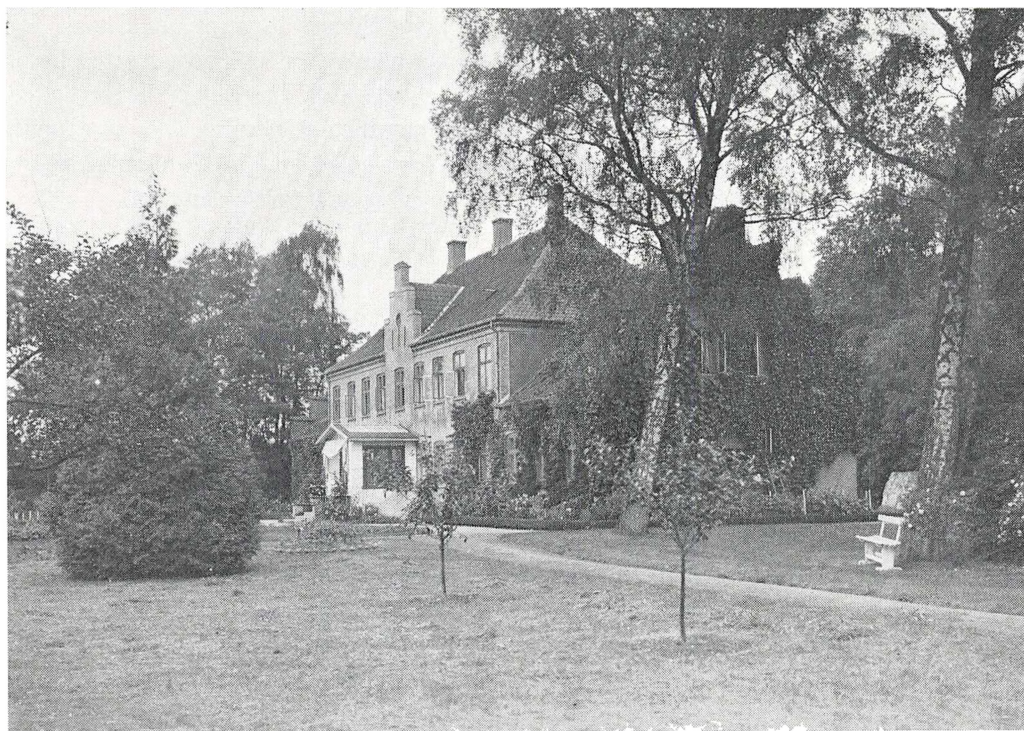
I november kom så min kæreste til Falster, blev snart mine forældres og søstres yndling, og vi havde mange herlige dage både i Ønslev og på Fuglsang, hvor hun stod Fadder til min søsters ældste datter Kristine Friderichsen.

Trykte prædikener.

I slutningen af 1844 indsendte jeg til Sjællands biskop to prædikener som forsøg på at vinde den udsatte præmie for de bedste prædikener over to opgivne temaer. De indsendtes anonymt med en forseglet billet med navnet i og en attest fra to mænd, at prædikenen er holdt ved gudstjeneste. Jeg var så heldig at få første præmie (100 kr.) for første tema (om forsoningen ved Jesu Kristi død) og anden præmie (60 kr.) for andet tema. Da resultatet hvert år offentligøres i „Berlingske Tidende“, er det tillige en anbefaling for unge præster, som søger embede.

Dette heldige udfald bestemte mig til at gentage forsøget næste år, og da jeg også da fik første præmie (jeg havde kun indsendt én prædiken), gentog jeg det atter i 1846, ligeledes med resultat, at jeg fik første præmie. Jeg var dog klog nok til at holde op, mens legen var god. Jeg tror ikke, at nogen anden har opnået dette held.

Nytårsdag 1845 holdt jeg en prædiken

Bispegården i Nykøbing, hvis opførelse blev påbegyndt omkring på den tid, hvor Mørk Hansen forlod Nykøbing.

over tidens forhold, som vandt en del bifald og fremkaldte flere opfordringer i bladet „Stiftstidende“, hvorefter jeg udgav den.

Den såkaldte „gale“ grev Raben på Ålholm, der altid kaldte sig dr. phil., tilskrev mig forinden udgivelsen, at han havde hørt, at bogtrykkeren ikke ville udgive min prædiken, uden han fik 20 rdl., men at han (greven) med glæde ville give 20 rdl. for ét eksemplar. Jeg svarede, at det var et falsk rygte, og at jeg nok skulle sende ham min prædiken for slet intet. Derefter skrev han et latinsk brev til mig

med mange lovtaler og med latinske og græske citater. Men han tilføjede et langt citat af Condorcet og et do. af Voltaire, som skulle vise, at filosofien var lige så god som kristendommen. Jeg fik senere flere latinske breve fra ham, som jeg besvarede på latin, men da han 1848 efter krigens udbrud skrev til mig, at han var blevet æresmedlem af det latinske selskab i Jena, svarede jeg på dansk, at jeg ikke kunne begribe, at han som dansk mand ville blive ved at pleje omgang med de tyske kivere, som støttede oprørerne i Slesvig o. s. v. Dermed ophørte vor kor-

respondance; men jeg har dog en gang besøgt ham på Ålholm slot, da jeg for den syge provst Nissen havde prædikedet i Nysted kirke. Han var en stor nar og i virkeligheden hovmodig. Men hans kone, som han kaldte sin „kaptain“, var en forstandig og vakker dame.

Forholdet til kolleger

Efter biskop Brammers opfordring stiftede jeg et præstekonvent for hele stiftet. Vi holdt møder i Maribo med foregående prædiken. Jeg havde ikke ringe glæde deraf, da jeg derved kom i nærmere bekendtskab med de livligste og dygtigste af stiftets præster. Pastor Winther i Slemminge, som skriftede Lindberg og mig ved min ordination, blev valgt til formand, medens jeg trods min ungdom blev viceformand. Jeg prædikede også 1848 i Maribo Domkirke om tidens frihedsbevægelser i stat og kirke („Hvor Herrens ånd er, der er frihed“), hvilken prædiken jeg efter opfordring udgav.

Med min broder Niels kom jeg altid godt ud af det, og vi havde i virkeligheden megen glæde af det daglige samliv. Kun bragte det nogen forstyrrelse, at hans hustru i henhold til sin uforbederlige lunefulde natur idelig gjorde om på husets indretning, så at jeg aldrig kunne vide, hvor jeg havde min stue, når jeg kom hjem fra en forretning. Min broder måtte samtidig finde sig i, at deres sovekammer snart var i øst, snart i vest, snart i stueetagen, snart ovenpå. Men omsider besluttede hun, at de ville flytte uden for byen til gården Vesterborg, uagtet det var besværligt for min broder, når han i ondt vejr skulle gå en fjerdingvej frem og lige

så langt tilbage 2 gange om dagen. Jeg kunne naturligvis ikke bo uden for byen, og jeg lejede da værelser på borgerskolen hos katechet Schjerning, der var ugift, idet hans husholderske lavede mad til os, uden at vi dog spiste sammen.

I juni blev Brammer biskop i Århus. Jeg havde haft mange behagelige og lærerige timer i hans hus, og vi var begge bevægede ved afskeden. Hans hustru var altid from og blid. Hans børn var endnu ikke voksne, men meget flinke unge mennesker. Hans ældste datter Sanne var min elev i madam Christensens institut, en elskelig lille pige. Hun er forlængst død. Ved sønnen Johannes' dåb var min forlovede og jeg vidner.

Dr. Stenersen Gad, residerende kapellan ved Trinitatis kirke, blev som bekendt Brammers eftermand til ikke liden forundring for samtiden. Han havde jo længe hørt til oppositionen og som formand for „trykkefrihedsselskabet“ været på det sorte bræt. Han var også af magister Lindberg stemplet som rationalist. Men han ansås for en dygtig forretningsmand, og muligt har kongen og Stemmann ment at gøre klogt i at forvandle ham fra en farlig oppositionsmand til en loyal biskop. Jeg har ingen grund til at klage over ham, da han kom mig i møde med den største hjertelighed og siden altid viste mig venskab.

Jeg fulgte ham på visitats hos magister Lindberg. Denne prædikede om „den rige mand“ (1. s. efter Trinitatis) og sagde bl. a., at der ikke var noget ondt i, at han klædte sig i purpur og kostbart lintøj, når han havde råd dertil. „Biskoppen kommer jo her i en præstekjole med fløjls mave“, og det har han ret til o. s. v. Gad

Kirken i Ønslev, hvor Mørk Hansens fader var præst.

blev dog stødt over denne ligefremme hentydning, og bispinde Gad, som kun vidste, hvad hendes mand havde berettet, sagde siden hen til mig, at Lindberg havde valgt teksten for at drille bispem.

Biskop Gad forekom mig alt for verdslig, for lidt præstelig. En Langfredag, da jeg kørte forbi hans bolig for at komme over til Systofte, hvor jeg havde førsttjeneste, mødte jeg bispens sønner slæbende på kulisser, som skulle bruges ved en diletantforestilling, så vidt jeg mindes, samme aften eller dog i helligdagene.

En morderske berettes

Mens jeg var kapellan i Nykøbing, måtte jeg forberede en kone til døden. Hun blev halshugget på retterstedet i Ønslev sogn. Hun var fra Gundslev sogn, havde slået sin mand ihjel med en hammer, tilskyndet af karlen i gården, som havde forført hende. Hun var som så mange blandt bønderne bleven gift med en ældre mand, som hun ingenlunde elskede, og som behandlede hende med kulde. Pastor Sørensen i Gundslev var hendes sognepræst, men jeg fik som fængselspræst den egentlige ger-

ning. Hun blev til sidst meget angerfuld og var langt bedre end karlen, der var rå og træsk. Jeg fattede godhed for hende og var glad ved, at jeg slap for at følge hende til skafottet. Karlen blev pisket på retterstedet og kom i rasphuset på livstid. Hun gik i døden med tillid til Guds nåde og erkendte, at hun havde fortjent døden for sin forbrydelse.

Jeg forberedte også et par karle fra Kippinge, som havde myrdet en bekendt skurk, Jens Skjerris. Men de blev benådede.

Ny embedsansøgning

Efter at jeg i 2 ½ år havde bestyret præsteembedet, besluttede pastor Fogh at søge sin afsked. Jeg ville gerne, at han skulle undlade det, da jeg befandt mig så vel i Nykøbing og var så glad ved præstegerningen. Men hans samvittighed tillod ham ikke at nyde embedets betydelige indtægter, når jeg udførte alt arbejdet for et ringe vederlag. Men nu traf det sig således, at katechet Schjerning på samme tid blev befordret til præst i Rye.

Jeg besluttede da at søge hans embede og drog i den anledning til København, hvor jeg tillige besøgte min forlovede og boede hos hendes moder (i Skindergade). Da jeg kom op til kong Christian VIII, var jeg så heldig at træffe biskop Gad i forgemakket. Han sagde da, at han skulle berede vejen, hvilket han også gjorde så vel, at kongen, da jeg kom ind umiddelbart efter biskoppen, straks sagde mig, at han vidste, at man i Nykøbing var vel tilfreds med mig og ønskede mig til katechet. „Nu skal jeg have Dem i god erindring“, sagde han. Jeg behøvede da kun

at takke ham for hans venlige ord og løfte.

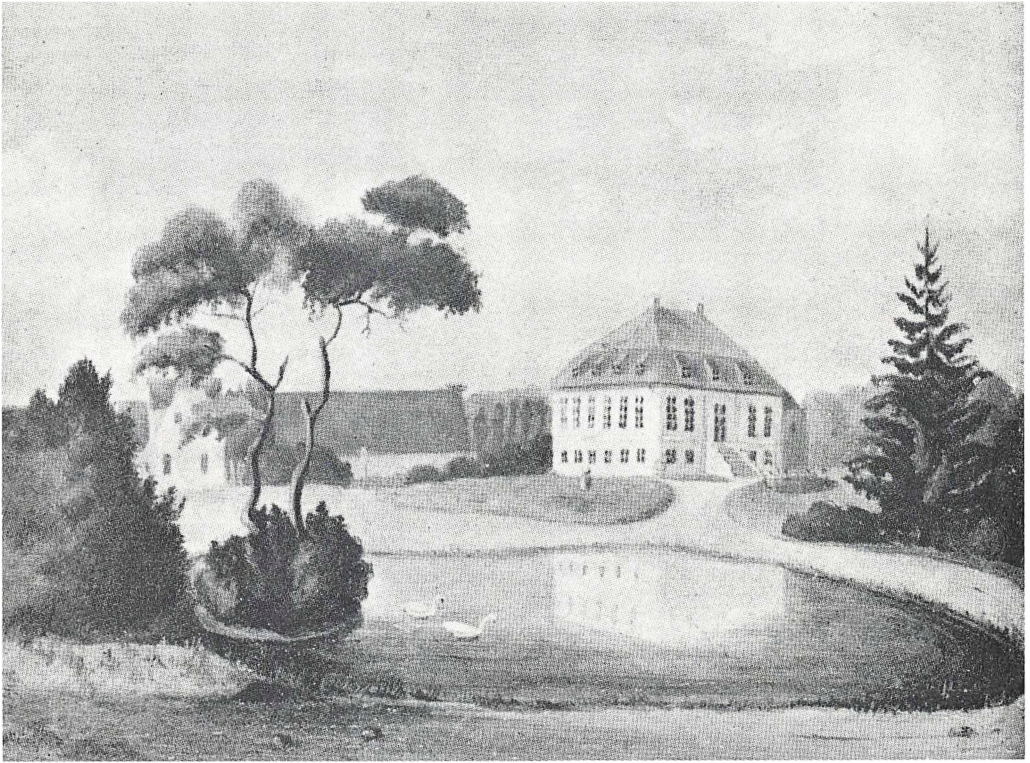
Jeg fik da embedet (udnævnt 27. april 1846) og indsatte på sognepræstens vegne mig selv ved gudstjeneste i kirken.

Jeg var ej blot ordineret katechet med forpligtelse til at prædike hver anden-helligdag (altså kun tre gange om året), men også overlærer ved Borger- og Friskolen. Min formand havde netop fået indrettet en slags realskole, idet der var en højere klasse i katechetboligen, hvor jeg skulle have religion og dansk, medens der skulle ansættes en lærer i engelsk, tysk og matematik. Desuden var der en pigeklasse med tilsvarende fag, hvor jeg ligeledes skulle undervise i religion og dansk grammatik og stil. I den store friskole, hvor der var 70-80 børn i hver klasse, skulle jeg have religion i øverste klasse.

Katechet og overlærer i Nykøbing

Jeg var meget glad ved min befordring, da embedet som katechet satte mig i stand til at gifte mig. Der var fri bolig på borgerskolen og, så vidt mindes, 300 rdl. løn af kærnerkassen. Men desuden var det fra gammel tid af skik, at der ved dåb og brudevielse blev ofret både til præst og katechet, hvilket, når denne var afholdt, kunne bringe 200 rdl. eller mere. Højtidsoffer bragte andre 200 rdl. (juleoffer alene over 100 rdl.). Jeg skulle desuden fortsætte min virksomhed i madam Christensens og madam Hartmanns institutter. Jeg kunne også gøre regning på at tjene noget ved min forfattervirksomhed, så at jeg altid måtte have haft bedre indtægter end de gifte adjunkter.

Arbejde var jeg ikke bange for, men jeg havde unægtelig mere lyst til den præste-

Den gamle Ourupgård, hvor Mørk Hansen kom hos godsejer Tesdorpf.

lige virksomhed end til lærergerningen, der er langt mere ensformig og derfor også mere anstrengende. Forøvrigt blev jeg i hele tidsrummet 1846-50, da jeg var katechet, så ofte benyttet til præstelige gerninger både i Nykøbing og i andre sogne på Falster og Lolland, at jeg i den henseende ikke kom ud af øvelsen. Der var to gange vakance i Nykøbing og Systofte, og da hvilede for det meste alt på mig, idet jeg ej blot havde lejlighedstaler og barnedåb samt sygeberedelser, men jeg måtte også ofte prædike for min fader i Ønslev og i

Gundslev og Eskildstrup kirker. Ligeledes kom jeg i præsternes sygdomsforfald, eller når de var bortrejste, til at prædike i Idestrup, Skjelby-Gjedesby, Nysted og Herrikslev, Toreby, Sønder-Kirkeby og Sdr. Alslev, og som skriftefader for magister Lindberg og konsistorialråd Glahn og pastor Dresler prædikede jeg et par gange om året i Thingsted, Væggerløse og Toreby kirker. Senere ligeledes i Holeby og Bursø kirker. Man vidste, at jeg aldrig sagde nej, og det faldt mig også lettere end de fleste unge præster.

Ellers kunne selve lærergerningen være anstrengende nok. Fra 8 til 11 læste jeg på skolen og atter fra 13 til 16. Men fra 11 til 12 havde jeg hver dag timer hos madam Christensen og madam Hartmann. Når jeg så tillige prædikede omtrent hver anden søndag og ofte havde lejlighedstaler, var min tid godt besat. Og dog fik jeg mange andre forretninger.

Immanuel Barfod

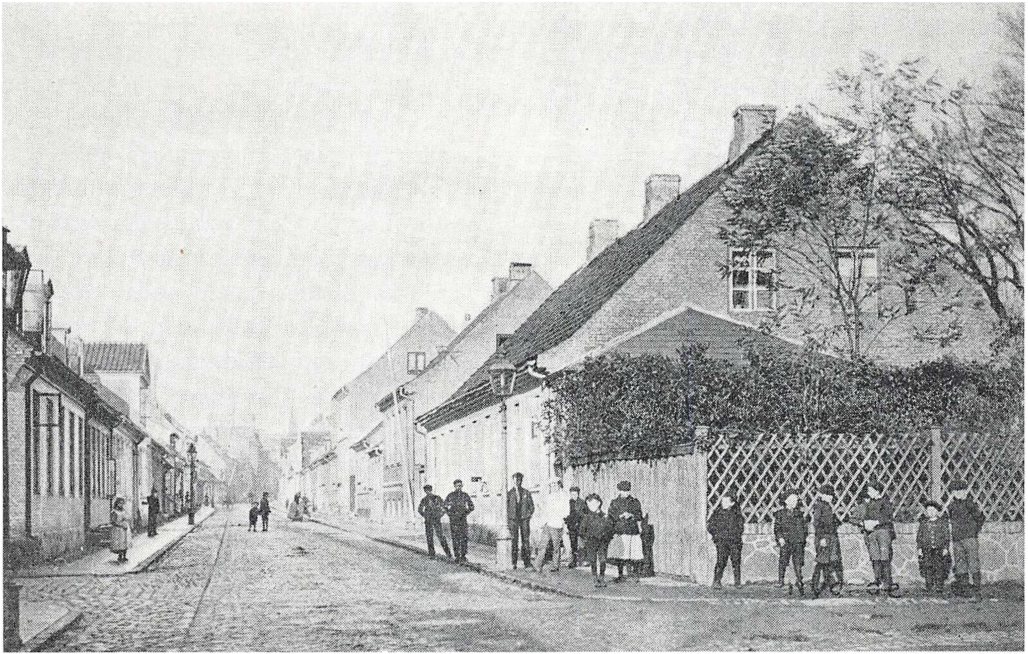
Pladsen som andenlærer blev ved anstrengelse fra min side besat med min ven, Immanuel Barfod, som var huslærer på Engelholm ved Vordingborg. Det var heldigt for ham, at han havde lagt sig efter engelsk, som var et af hans væsentlige fag, thi dengang var der ikke mange kandidater, som kunne undervise i dette sprog. Han havde attest fra Edvard Lembcke, der var adjunkt i Vordingborg og allerede dengang havde et navn som oversætter af Shakespeare. Ved min indflydelse hos borgerrepræsentanterne lykkedes det mig at få ham valgt. Jeg vidste, at han havde udmærkede gaver og var et sproggeni. Han blev også en fortrinlig lærer og var min daglige omgangsven og fortrolige. Kun kunne han aldrig komme op om morgenen, hvorfor han meget ofte kom for silde på skolen. Såsnart han var kommet til Nykøbing, flyttede han og jeg sammen i et nyt hus, der lå i en udkant af byen i Gartnerstrædet. Nogle af vore venner blandt håndværkerne byggede det til os. Vi kaldte det „Wartburg“, og dette navn siger man, at det har endnu, uagtet der nu er bygget en hel gade omkring det. Her havde vi det meget hyggeligt og gemytligt. Vi fik en gammel

pige eller enke til vor opvartning og lod hente mad fra byen. Men da huset var nyt og straks blev taget i brug, var det så fugtigt, at vandet løb ned ad væggene. Jeg blev syg og fik daglige mavesmerter, som stiftsfysikus Købke mente kom fra fugtigheden.

Barfod var forlovet med Hanne Thomsen fra Fuglebjerg, datter af Vilh. Birkedals søster, og han længtes ligesom jeg efter at kunne gifte sig. Da han ligesom jeg havde private timer, kunne det vel gå an. Han begyndte ellers straks at gennemforske alle kirkebøger på Falster for at forberede sit bekendte værk: „Den falsterske gejstligheds personalhistorie“.

Vi havde mangfoldige interesser fælles, og vi fulgtes ofte ad både til Ønslev, Taaderup (Lindberg) og til Ourupgaard (Tesdaupf). Vi startede i forening et „Dansk Samfund“ med møder på gæstgivergården, hvor vi begge holdt foredrag og samlede næsten alle dannede i byen og omegnen. Barfod prædikede også nogle gange og udviklede sig snart til en meget begavet taler. Hans lethed i at udtrykke sig er beundringsværdig, og hans breve sprudlede af vid og liv. Han har lige fra sin barndom af kaldt mig sin bedste ven; men jeg har dog stundom savnet oprigtighed hos ham. Ligesom jeg var skyld i, at han blev lærer i Nykøbing, således satte jeg senere ved min indflydelse hos Regensburg igennem, at han blev præst i Oversø i Sønderjylland.

Barfod var ikke fri for overtro, som muligt hang sammen med hans grundtvigske opfattelse af troen. Allerede som student, da han boede sammen med sin

Huset på hjørnet til højre var Nykøbings gamle præstegård fra 1848.

ven og skolekammerat fra Vordingborg, Christian Molbech, i en gård i Valby bag ved Bakkehuset, hændte det en aften dette, at han kom ind til mig i Stormgade hos justitsråd Svendsens og bad mig næsten med tårer, om jeg ikke ville følge ham hjem, da han på ingen måde turde gå ene i mørke. Jeg måtte da gå med ham til Valby gennem en mørk smøge ved Bakkegaarden, som han især var bange for, og gik da ene hjem ved midnattid.

Mens vi boede sammen på „Wartburg“, hændte det en aften silde, da det blæste stærkt, og han lå og læste i sengen, hvilket han altid gjorde til over midnat, at

han hørte en underlig skrattende lyd uden for vinduerne. Han vækkede mig, og da lyden gentog sig, udråbte han med tårer, at det var et varsel, som forkyndte, at hans forlovede måtte være død eller dødssyg. Jeg fik ingen ro, før jeg måtte stå op og gå ud i gården for at undersøge sagen. Det viste sig da, at det var døren til vort „lille hus“, hvis hængsel var gået i stykker, og som stormen slog op og i. Jeg forsikrede ham da, at nu var der intet i vejen; nu kunne han sove roligt. Han blev dog ikke ganske rolig, før der kom brev fra Hanne Thomsen, at alt var vel.

Den 18. april 1846 holdt han i Fugle-

bjerg bryllup med sin Hanne. Han blev boende på Wartburg, og vi havde der mange gode timer sammen. Hans hustru var en from og elskelig kvinde og blev min hustrus og mine søstres kære veninde.

Sommerferien 1846

I hele august 1846 var jeg sammen med min forlovede hos hendes moder, der havde lejet værelser i Hørsholm. Uagtet jeg ikke var rigtig rask nogen dag, idet de nervøse smerter i maven blev ved, var det dog en herlig ferie. Det var en ualmindelig varm sommer, og der kom næsten hver dag torden. Det var i denne varme og våde sommer, at kartoffelsygen begyndte her i landet. Vi gik hver morgen tidlig gennem den yndige skov ned til Rungsted for at bade. Vi gjorde også nogle udflugter til omegnens skønne steder, og vi var et par gange i København, hvor der købtes udstyr til min brud. Vi besøgte da den senere højesteretsadvokat Niels Levinsen, som dengang nylig var bleven overretsprokurator, min forlovedes ældste broder. Vi var også i Helsingør for at besøge min svigermoders broder, brændevinsbrænder Tvede, hvis moder, min Lottes bedstemoder, var en mærkværdig flink og hjertelig gammel kone. Hun blev 92 år gammel og var åndsfrisk og livlig til det sidste. Der kom desuden ikke sjældent besøg af venner og veninder fra København.

Lottes søster Christiane var nu også voksen, en smuk og elskværdig ung pige, som desværre så tidlig skulle tages fra os. Ved dette fire ugers ophold hos min svigermoder blev jeg først ret fortrolig med mine tilkommende svogre og svigerinder.

Det blev bestemt, at vi skulle have bryllup i efteråret, at der skulle lyses i København hos Tryde, men at vielsen skulle finde sted i Ønslev. Bryllupsdagen blev bestemt til den 12. november 1846.

Jeg prædikede i Hørsholm kirke for pastor Topsøe, som gerne ville være fri. Topsøe var mere musiker end præst. Han var fader til min senere nabo i Hejls.

Det var skade, at jeg ikke fik ham til at messe for mig, thi da min tilkommende svoger Carsten (den yngre), som var bleven student 1845, samme søndag eftermiddag kom med dampskib fra København til Rungsted, traf han der en bekendt, der ikke vidste, at han var min svoger. Han fortalte da Carsten, at han havde hørt en ung præst fra Falster, som prædikede meget godt, men messede utilladelig slet. Fra den tid af besluttede jeg at undlade at messe, da jeg nok indså, at jeg aldrig ville kunne lære det, og det var bedre at læse bønner og epistler højt og tydeligt end at syng dem med falske toner. Biskop Mynster, der ej heller kunne messe, blev dog ved at syng falske toner. Brammer, der havde samme mangel, forlangte altid, når han prædikede, mens jeg var kapellan, at jeg skulle messe, hvilket jeg var meget ked af.

Mit bryllup og forholdene i vort ægteskabs første tid

Endelig den 10. november kom min elskede Lotte med moder, søster og broder Carsten til Ønslev, hvor jeg mødte dem. Den 11. var vi i Nykøbing for at bese lejligheden, og den 12. stod vort bryllup i Ønslev kirke. Min fader talte over Jeremias 32, 39-40: „Jeg vil give dem ét hjerte

Færgegården i Gåbense, som Mørk Hansen rejste over på sine ture til København.

og én vej til at frygte mig alle dage“ o. s. v. Han havde mod sædvane skrevet vielses-talen, som jeg har endnu. Det var et fuldkommen sommerligt vejr, så at damerne alle havde udsprungne roser fra haven og kunne gå til kirken. Min søster fra Fuglsang med hendes mand, min broder fra Nykøbing med Nikoline samt nogle få venner var med, men jeg husker ikke hvem eller hvor mange. Barfod med sin Hanne naturligvis også. Dagen efter kom en mængde gratulanter til Ønslev, og da vi derefter drog til Nykøbing, blev vi i de første dage således overvældede af nysgerrige gratulanter, at vi næppe kunne stå eller gå i vore små værelser.

Katechetboligen var meget mådelig. Det var en meget gammel gård af bindingsværk med skæve vægge, døre og vinduer. Der var en stor stue foruden sovekammeret og et pulterkammer på den ene side af gangen, og på den anden side fire små

stuer, af hvilke den ene var mit studerekammer og et andet gæstekammer. Væggene hang ud ad, som om de skulle falde ned på gaden, og når et møbel fornedent stod tæt op til væggen, var der for oven et mellemrum af en halv alen eller mere. Men vi havde det rigtig godt, og det var fire lykkelige år, som vi her levede med hinanden. Ofte spadserede vi alene i byens omegn, ofte med Barfod og hustru, sjældnere med broder Niels og hans hustru. Om søndagen var vi ofte i Ønslev eller på Fuglsang, stundom også i Tåderup eller Væggerløse eller Idestrup præstegård. Her prædikede jeg nemlig også for den gamle pastor Krebs, der var farbroder til min hustrus og hendes søsters veninder Thora, Henriette og Christiane Krebs. Deres fader var min svigerfaders eftermand i Ringkøbing.

Da jeg to gange havde fået første præmie af prædikelegatet, udgav jeg et lille

hæfte prædikener („Korsets Evangelium“) hos boghandler Philipsen i København. Det var væsentlig for at tjene lidt penge (jeg fik, hvad jeg forlangte, nemlig 60 kr.), men det skaffede mig også adskillig glæde, da prædikenerne blev særdeles godt modtagne og gav anledning til, at jeg fik anmodning om at levere prædikener til Damkjers Postil m. m.

På Ourupgård kom vi også undertiden, da Tesdorpf og hans frue altid viste mig og nu også min hustru den største venlighed. Han forærede os et rådyr samt en drittel smør til vor lille husholdning, og han anmodede nu Barfod og mig om at holde foredrag i en aftenskole for unge karle, som han oprettede på Ourupgård. Jeg foredrog en udsigt over verdenshistorien, medens Barfod talte om Nordens mytologi. En lærer Hans Mortensen, der siden blev seminarielærer på Jonstrup, foredrog naturhistorie m. m. Tesdorpf's vogn (eller slæde) hentede mig én aften, Barfod en anden, og den tredie aften om ugen var vi begge med. Mine foredrag, som jeg nedskrev i udkast, blev siden lagt til grund for min lille „Kortfattet Lærebog i Verdenshistorien“, der har oplevet seks oplag.

Den 2. oktober 1847 fødtes vor ældste søn. Min hustru havde, førend hun blev gift, haft den store sorg at miste sin kære yngste søster Christiane, efter få dages sygdom af skarlagensfeber. Hun var en god og meget munter pige, som året i forvejen var blevet konfirmeret af Tryde. Nu, efter at vi havde været gift i et halvt år, havde vi atter den sorg, at Lottes yngste broder Lorens døde af skarlagensfeber. Han var 13-14 år gammel, en rar og god dreng, og det vakte os derfor megen sorg,

og disse dødsfald kastede megen alvor ind i min unge hustrus liv. Da nu hendes tid kom, og sønnen blev født, kaldte vi ham Lorens Levin Mørk Hansen efter hendes broder og fader. Hendes søster Anna var hos hende i den sidste tid før den 2. oktober og blev uden tvivl hos os hele vinteren. Lotte kom ret godt over det, og doktor Købke, som var meget omhyggelig, kom til at holde meget af min hustru. Han priste den lille nyfødte lykkelig, „at han ikke fik arrig patte“, som desværre mange børn.

Nykøbings nye præster

Til sognepræst i Nykøbing udnævntes samme dag, da jeg blev katechet, Thomas Nikolaj Nielsen, der tidligere havde været adjunkt ved Nykøbing skole. Han var en venlig og velbegavet mand, men blev snart mindre godt lidt, fordi han beskyldtes for pengebegærlighed. Muligt var hans kone skyld deri, da hun var skarp og spydig. Hans prædikener var ret smukke, men overfyldte med vers, som han kunne beundringsværdigt, men anvendte for hyppigt.

Han forlangte af mig, at jeg skulle være med til at klage over de mange (især småfolk) i menigheden, som aldrig ofrede. Men dette afslog jeg bestemt. Medens jeg 1848-49 var på rigsdagen i København, indgav han så en klage og fik en del dømte og udpantede. En glarmester, som var løjtnant ved brandkorpset, lod sin sæbel sælge ved auktion som udpantet gods og bestilte et musikkorps, som blæste i trompeter, men ingen bød på sablen. Det hele gik så ud over den begærlige præst, for hvem der råbtes hurra o. s. v.

Slotsgade i Nykøbing med den gamle katedralskole til højre.

Fra den tid af var Nielsens stilling uhyggelig, og der kom undertiden folk op til mig med offer, idet de afgav den erklæring, at til mig ofrede de med glæde, men den gerrige pastor Nielsen skulle intet have. Han søgte nu at komme bort fra Nykøbing og blev endelig i januar 1850 kaldt til Ramløse og Annisse i Nordsjælland. Han fortalte det med de ord: „Det var en fed bid“.

Han blev efterfulgt af pastor Christian Sidenius fra Thy, der var en indfødt nykøbinger, hvorfor man mente, at han må-

ske kunne slå bedre an hos menigheden. Men det var langt fra. Han var en alvorlig mand, men noget tør og kedsommelig som prædikant. Han blev snart ked af det, uagtet indtægterne var meget gode. Han havde en broder, købmand og vinhandler Isaac Sidenius, der ansås for en rig mand, men verdslig og rå. Dette broderskab blev ikke heldigt for præsten, da Isaac (der var „stadshauptmand“) senere begik nogle kærlingstreger ved en strandingsauktion, og da de blev opdagede, hængte han sig på sit pakhusloft. Efter

dette blev stillingen for præsten uholdbar. Han flyttede da til Østofte 1870 (efter min svoger Posselt), hvor han tog sin afsked i 1882. Han var her altså dog i 20 år og var vistnok i det hele en brav kristelig mand.

D. G. Monrad, som imidlertid var bleven stiftets biskop, ville have mig til sognepræst i Nykøbing 1850. Men jeg er glad ved, at det ikke skete, da jeg næppe ville have følt mig så lykkelig der, som jeg blev i Sønderjylland, hvor Vorherre jo også havde forbeholdt mig en særlig gerning.

Folkeligt virke på Lolland og Falster

I sommeren 1847 besluttede Immanuel Barfod og jeg at foranstalte en folkefest på Falster. En sådan var i 1846 holdt på Ravensberg slotsbakke på Lolland, hvor der var talt vækkende ord navnlig af præsten Johan Wegener i Halsted, der havde været den første forstander på Rødding.

Vi fik en festkomité dannet af nogle af byens vigtigste og mest ansete mænd, bl. a. tobaksfabrikør Nobel, en herlig mand, der aldeles svarede til sit navn, og som ej blot jeg, men alle holdt meget af. Jeg blev valgt til udvalgets formand.

Festen lykkedes udmærket. Der var trykte sange, Barfod og jeg holdt hovedtalerne, og stemningen var ypperlig. Jeg havde skrevet til Monrad, der nu var præst i Vester Ulslev på Lolland, om at komme, men han skrev tilbage, at når man skulle tale offentligt hver søndag, „kunne man i sandhed få udtalt“. Dette var en underlig tale af en præst og folkeleder. Derimod kom Wegener og talte kraftigt om den slesvigske sag. Festen holdtes den 8. september på Grundtvigs

fødselsdag på Pandebjerg ved Ny Kristinebjerg, et dejligt sted i Ønslev sogn ved Guldborgsund.

Både Barfod og jeg blev meget populære ved denne fest. Vi talte begge frihedens sag, og det var næppe behageligt for stiftsamtmænd Jessen, der tilligemed biskop Gad deltog i festen. Der var både kaproning, væddeløb og fyrværkeri, men festen afsluttedes med et gyseligt regnvejr, så de fleste kom våde hjem. Jeg måtte som formand blive der næsten hele natten for at holde orden og forebygge udskejelser, og jeg blev dyngvåd og udmattet, da jeg måtte gå hjem næsten en mil i et rædsomt ælte.

Denne vellykkede folkefest er siden bleven efterfulgt af mange lignende. Men den gang havde vi følelsen af, at der forestod folk og land store farer og kampe. Uagtet vi havde samlet mange tusinde mennesker, blev der dog underbalance, men den blev dækket af Nobel alene.

I vinteren 1847-48 holdt Barfod og jeg efter opfordring fra biskop Gad og flere en række foredrag for byens herrer og damer. De holdtes på latinskolen og samlede en talrig kreds, som måtte betale adgangstegn. Barfod foretog Nordens Gudeliv (efter Grundtvig), medens jeg foretog Kirkens Historie. Vi blev dog ikke færdig med disse emner, da begivenhederne i januar 1848 med kongens død bragte afbrydelse, idet navnlig bispens erklærede, at nu var der ingen sans for foredrag, da alle var opfyldte af de forestående begivenheder. Det er også vist, at jeg fik nok at tænke på, da oprøret brød ud.

Hjørnet af Torvet og Langgade i Nykøbing omkring 1850.

Det mærkelige år 1848.

Begivenhederne i marts i det mærkelige år 1848 vakte livlig bevægelse, stundom stor ophidselse i Nykøbing. Hver gang posten kom, samlede en folkeskare om posthuset, og var der store nyheder, gik man hen på Torvet, hvor jeg eller min broder eller Barfod oplæste bladene. Vi holdt også et møde i Maribo Domkirkes jomfrukor, hvor vi opfordrede til at yde bidrag til krigen. Her var stemningen dog allerede noget blandet, idet Hans Olesen fra Sædinge, som samme år blev rigsdagsmand, trådte op med den fordring, at kongen skulle sikre bønderne deres nye rettigheder, førend de ville yde noget offer. Han blev kraftigt imødegået

af mig og andre. Navnlig optrådte her min senere svoger Carl Klein, som da var personel kapellan hos pastor Krebs i Idstrup, men i september 1848 blev min fader kapellan og talte godt imod Olesens snæverhjertede ord. Stemningen både her og andetsteds var dog overvejende højhertet og patriotisk. Jeg blev formand for et forsvarsudvalg i Nykøbing, og vi holdt mange møder og samlede mange penge. Der dannedes et korps af frivillige i Nykøbing, som øvede sig i våbenbrug og siden gik (dog ikke alle) i krigen.

Der var en frygtelig ophidset stemning imod alle tyskere. Endog Tesdorpf, som dog var agtet og afholdt af mange, følte

sig usikker. Han kom til mig og fik Barfod og mig til at tage med ham omkring på alle hans godser. Vi samlede efter forudgående bekendtgørelse en mængde mennesker ved kirkegårdene i Idestrup, Sdr. Kirkeby, Væggerløse og Skelby, hvor vi holdt kraftige taler imod holstenerne og de augustenburgske forrædere. Tesdorpf udtalte sig da også skarpt mod oprøret og tegnede sig for store bidrag til de sårede og til krigen i det hele. Jeg tror, at han mente det ærligt, om det end smertede ham dybt at høre de stærke ord om tysk løgn og vold. Han støttede også ved sin indflydelse og ved penge de danske officerer, som fra Rendsborg flygtede til Hamborg og derfra blev hjulpede til Lybæk og siden hjem til Danmark.

Der holdtes talrige politiske møder. Valglovsudkastet til den grundlovgivende rigsdag blev forhandlet af stænderne i Roskilde og Viborg. Jeg var i København i sommerferien og deltog i de såkaldte Hippodrom-møder. Da jeg fandt, Demokraterne (Barfod, Tscherning, Glee-rup og andre) gik meget for vidt, skrev jeg en lille anonym pjece imod de i Hippodromen vedtagne resolutioner. Den hed: „Til Danmarks vælgere, et alvorsord af en Demokrat“. Den blev snart udsolgt, da mange fandt, at det var et ord i rette tid. Jeg forsvarede tokammersystemet og kongens absolutte veto.

I valgbevægelsen til den grundlovgivende rigsdag tog jeg i begyndelsen ingen del, og jeg afslog tappert anmodninger om at stille mig. Bondevennerne med Balthazar Christensen i spidsen ville have en radikal bonde, Ole Rode, uagtet brændevinsbrænder Isaac Sidenius til

Prinsholm (Stadthauptmandens fætter og navner) var den hidtil værende stænderdeputerede og altid fulgt Christensen og I. A. Hansen. Men nu er han dem ikke radikal nok. De falsterske bønder var endnu ikke så radikale, at de uden videre ville have Ole Rode, hvis rygte ikke var aldeles pletfri, og Sidenius holdt de ej heller af. Til sidst kom der en deputation fra samtlige sogneråd i valgkredsen, der opfordrede mig til at stille mig. Da også borgerrepræsentanterne i Nykøbing var stemte for mig, og jeg indså, at Sidenius alligevel ikke ville blive valgt, gav jeg efter og blev af bladet „Fædrelandet“ anbefalet på det varmeste.

Jeg holdt så et valgmøde på rådhuset, hvor jeg forklarede mit standpunkt. Jeg erklærede, at jeg ikke ville bede nogen om stemmer, hvis man ikke havde fuld tillid til mig, og at jeg ikke i mindste måde ville være bunden, såfremt jeg under forhandlingerne om grundlovens enkeltheder ville forandre min mening. – Endelig oprandt valgdagen den 5. oktober 1848. Ole Rode oplæste et valgprogram, som var ham tilsendt fra Bondevennernes bestyrelse, og som han selv ikke forstod. Sidenius beklagede sig ynkeligt over, at man ville forkaste ham som prøvet stænderdeputeret. Biskop Gad holdt en kraftig tale for mig og imod Bondevennerne.

Da vi tre kandidater havde udtalt os, optrådte proprietær Lange på Ejegod og fortalte tre små historier om Ole Rode. Den første, at han, uagtet at han var en velhavende gårdmand, havde ladet sin fader dø i et fattighus; den anden, at han som lægdsmand havde søgt ved ulovlig underfundighed at få sin søn fri for at

være soldat; den tredje, at han for at blive valgt som bestyrer af en brandkasse havde offentlig givet et urigtigt referat af et prøvevalg.

Ole Rode svarede: „Hvad disse tre alternativer(!) angår, da må jeg bede enhver om at lade min fader hvile med fred i hans grav. Med hensyn til det andet alternativ, da blev min søn alligevel soldat; og hvad brandkassen angår, da var det kun et prøvevalg, hvoraf jeg leverede et urigtigt referat“. Nu trådte Immanuel Barfod op og bad om forlov til at tale i fem minutter. Han foreholdt nu vælgerne, at de i dag skulle kåre den bedste mand, som kunne findes på Falster. Han ville nu spørge dem, om de eller nogen holdt den mand for den bedste, om hvem de havde hørt de tre slemme historier, som manden jo alle havde stadfæstet ved sit ynkelige svar. Resultatet blev, at jeg blev valgt med temmelig stor majoritet, men derefter havde, så vidt jeg mindes, Ole Rode de fleste stemmer.

Der var stor glæde i Nykøbing over udfaldet. Næsten i alle huse flagedes, og gratulanternes tal var overordentligt. Denne valghistorie viser, at der i 1848 endnu fandtes skamfølelse hos vælgernes flertal. I de senere år er mange folketingsmænd blevet valgt, hvis adkomst ikke var bedre end Ole Rodes, såsnart blot venstreførerne anbefalede dem.

Rigsforsamlingen åbnedes den 23. oktober 1848 på Christiansborg slot. Jeg rejste derind med min hustru og min lille søn Lorens. Vi kom for silde til at komme ind med toget fra Tåstrup (dengang var der kun jernbane fra København til Roskilde), og vi måtte ligge om natten på

gulvet i Tåstrup ventesal. Vi boede ellers hos min svigermoder.

Den grundlovgivende rigsforsamlings efterårssamling 1848

Jeg hørte ikke til de meget talende eller fremtrædende, hvilket jo allerede måtte følge deraf, at jeg var en af forsamlingens yngste mænd. Af 157 medlemmer var kun tretten yngre end jeg. På den anden side talte forsamlingen så mange udmærkede og talentfulde mænd, der i mange år havde været folkets ordførere, at jeg allerede derfor måtte finde det rigtigt at holde mig tilbage, når det, som jeg ønskede fremhævet, blev sagt klart og godt af andre. Men når jeg havde noget på hjerte, som jeg mente burde frem, overvandt jeg min naturlige undseelse.

Hjemme på Falster

I julen 1848-49 var jeg nogle dage hjemme hos min fader. Han var misfornøjet med, at jeg havde talt for at udsætte grundlovsforhandlingerne (jeg havde i virkeligheden kun talt for at nedsætte et udvalg for at overveje spørgsmålet), og han fandt slet ingen behag i min jomfrutale, idet han som gammel frihedsmand delte Bondevennernes frygt for, at hele frihedssagen skulle strandе ved den reaktion, som nu begyndte rundt om i Europa. For øvrigt var han dog i det hele stolt af mig. Også mine vælgere i Nykøbing fandt, at jeg havde gjort dem ære.

Biskop Gad udnævntes i årets slutning til biskop i Odense, og Monrad blev så i februar hans eftermand som biskop over Lolland og Falster. I Nykøbing var Barfod konstitueret som overlærer i mit sted,

hvilket dog ikke gav ham mere arbejde eller flere timer. Det vakte derfor nogen forundring hos mig, da han foreslog præsten og skolekommissionen, at han skulle have det mig tilkommende juleoffer. Jeg kan nu ikke huske, hvorledes denne sag blev ordnet, kun det ved jeg, at har det i et øjeblik forstyrret vort venneforhold, så var det kun forbigående.

I mit husliv var foråret 1849 meget alvorligt. Jeg boede jo med hustru, søn og pige hos min svigermoder ved Nørrevold. Min elskede Lotte fødte så den 28. marts sin anden søn. I den sidste tid før denne begivenhed lejede jeg et værelse i nærheden, da der ikke var plads hos min svigermoder. Der indfandt sig en mærkelig betændelse, og jeg måtte om natten hente min gamle læge, dr. Ballin. Det blev vel bedre, men så måtte svigermoder april flyttedag rømme lejligheden for at flytte ned i Nyhavn, hvor der var bedre plads. Men uheldigvis skete flytningen på en yderst kold aprildag, og min hustru fik et meget farligt tilbagefald. Hun kom dog vel over det, og vor lille Christian Erhard Mørk Hansen blev af mig døbt i Garnisonskirken den 3. juni 1849.

Så snart Lotte kunne tåle det, rejste vi så hjem, men der hengik dog en 8-10 dage efter 5. juni, og jeg har siden ofte drømt om, at jeg i den tid forsøgte min gerning i Nykøbing og ventedes med utålmodighed.

Ligesom jeg i København havde prædikeret i Helliggejstes kirke for pastor Pram Gad, hvor kirken var overfyldt, navnlig af rigsdagsmænd, således prædikede jeg også i Nykøbing den 8. juli. Det var evangeliet om Peters fiskedræt, og jeg talte un-

der de daværende højst trykkende forhold om de ord: „På dit ord, Herre, vil jeg udkaste garnet“. Jeg søgte at sætte mod i tilhørerne ved at vise Guds forunderlige bistand, når nøden er størst og alle menneskelige erfaringer synes at formørke alt håb. Da jeg var færdig med gudstjenesten, kom en gammel major, toldkasserer Koch, som havde været i kirke, op til alteret, hvor jeg havde haft en brudevielse, og råbte: „De er en profet, hr. pastor!“ o. s. v. Han fortalte nu om det prægtige slag ved Frederits, der atter gød nyt liv i folkets sunkne mod og håb. Slige øjeblikke glemmes aldrig.

De nye valg til folketinget foregik den 4. december 1849. Jeg tænkte slet ikke på at stille mig, da Monrad selvfølgelig ønskede at vælges i Nykøbing. Forøvrigt var flere vælgere i Nykøbing misfornøjede, fordi jeg havde talt og stemt for den almindelige værnepligt. Og de landboere, som provokeredes af Bondevennerne, var naturligvis forbitrede på mig, fordi jeg havde virket for tokammer-systemet, landstingets sammensætning o. s. v. Jeg var biskop Monrads første stiller og anbefalede ham med varme. Han blev valgt ved kåring. Denne første samling varede fra 30. januar til 29. juni 1850 uden at have udrettet synderligt, da megen tid hengik med forhandlinger om vore truende krigsforhold.

D. G. Monrad.

Biskop Monrad og hans højst elskverdige hustru modtog os med stor hjertelighed, og de var lige til min afrejse til Slesvig det følgende år næsten daglig sammen med os, idet navnlig fru Mon-

rad viste min hustru og mig oprigtigt venskab. I anledning af noget, jeg havde sagt, sagde Monrad en gang i min nærværelse: „Mørk Hansen har altid haft frisporg lige over for min hustru“. Jeg spurgte ham, om han mente, at jeg var for fri. Dette benægtede han dog bestemt.

Jeg må her indskyde en begivenhed, som forefaldt en gang i sommeren eller efteråret 1849. Jeg var med min hustru og min lille søn Lorens i besøg hos biskop Monrad. Vi spadserede sammen ud til Monrads have, hvor bispegården nu er. Den var den gang under bygning, og der blev foretaget store arbejder i haven. Medens Monrad med frue og jeg med hustru gik op og ned i en af gangene, var vort barn med Monrads nogle år ældre datter Louise Dortha og vor lille barnepige kørt med vor barnevogn hen i en udkant af haven. Pludselig kom der en mig ganske uforklarlig angst over mig; jeg forlod selskabet og ilede hen til børnene, og jeg så da til min forbavsel, at hans stråhat var synlig midt i en dyb dam, hvor han var trillet ned fra en dyng kartoffeltoppe, som lå ved kanten. Hverken barnepigen eller Louise Monrad havde mærket det, og han var allerede under vandet uden at give nogen lyd fra sig. Jeg styrtede mig da ud i vandet, som gik mig til halsen og fik ham op i sidste øjeblik. Han blev nu svøbt ind i sin kåbe, jeg hældte vandet ud af mine støvler, og vi drog så alle tilbage til byen, hvor jeg skiftede klæder, barnet ligeledes, hvorefter vi spiste til aften hos biskoppens, der boede på slotspladsen ved den nordre indkørsel til byen. Jeg kan ikke forklare barnets redning

anderledes en ved en særegen Guds styrelse, som viste mig, at den himmelske Fader lever og råder i stort og småt. Noget lignende har jeg senere oplevet et par gange.

Min faders og mine søstres forhold.

Et smukt træk af biskop Monrad burde her ikke forbigås. Da min faders økonomi vedblev at være dårlig, så at han aldrig kunne betale skatter og udgifter i rette tid, kom Monrad til mig og talte længe med mig om, hvad der var at gøre. Da jeg indvendte, at fader var utilbøjelig til at tage imod råd og ikke ville „gøres umyndig“, som han afvisende havde sagt til mig, foreslog han et forsøg. Han kørte med sin frue og mig til Ønslev og sagde da til fader, at han på sine gamle dage burde være fri for alle næringsssorger o. s. v. Resultatet blev, at jeg fik fuldmagt både til at inddrive, hvad mange tiendeydere skyldte fader, og til at betale hans klatgæld. Det lykkedes mig snart at få orden i budgettet, og da Monrad tilbød at ville låne fader en sum til foreløbig dækning af regninger, erklærede min svoger Friderichsen, at dette skulle ikke ske ved en fremmed, hvorpå han lånte fader det nødvendige.

I Ønslev foregik endvidere i september 1848 den forandring, at min fader, som nu var 71 år gammel og begyndte at trættes, fik min barndomsven og skolekammerat Carl Klein til kapellan. Han blev os alle meget kær, og han forstod fortræffeligt at omgås min fader, der jo nok kunne være hidsig og stundom urimelig. Den gang var der hverken hos ham eller andre nogen tanke om, at han ville bej-

le til min søster Louise, hvilket først skete i 1851.

Afsked fra Nykøbing.

Den 18. juli gik vore kække tropper atter ind i Slesvig, og vi ventede med spændt forventning på, hvad der ville komme. Først den 27. juli om eftermiddagen bragte posten efterretning om slaget ved Isted. Der blev stor jubel, men også megen ængstelse, især hos dem, der havde kære slægtninge i hæren.

Jeg prædikede den 28. i en underlig stemning, og da sommerferien begyndte med det samme, rejste min hustru og jeg med begge vore smådrengene den 1. august til København med et dampskib fra Gåbense. Det blev en såre glædelig sommerferie. Jeg fik i København brev fra etatsråd Flor med opfordring til at søge em-

beder i Nordslesvig, og der udstedtes fra kultusministeriet en opfordring til alle kapellaner og katecheter om at stille sig til disposition.

Omsider blev jeg færdig og tog afsked fra Nykøbing, som siden aldrig mere skulle blive mit hjem, idet min hustru og mine børn samme efterår flyttede til København, hvor de boede hos min svigermoder til i foråret 1851.

Inden jeg rejste, fik jeg min lille lærebog i kirkehistorie udgivet hos Reitzel. Ligeledes holdt jeg eksamen i borgerskolen og friskolen. Endelig den 16. oktober tog jeg fra Ønslev til Gåbense, men kom på grund af stærk storm ikke bort med dampskibet før den 17. om morgenen. Jeg betrådte Slesvigs grund i Sønderborg 17. oktober om aftenen.

Lolland-Falster i bogverdenen

Palle Lauring: Her skete det.

Palle Lauring har mange jern i ilden, og derfor kan det sommetider være lidt længe at få dem smedet. Serien »Her skete det« har været længe undervejs. Bind 3 om Øerne skulle være kommet i 1972, men det blev til 1974. Bindet, som er udsendt på Det schönbergske Forlag, er på 268 sider og koster 39,75 kr. Der er 52 sider om Lolland-Falster, og de steder, som Palle Lauring har udvalgt, er: Albuen, Slotø, Nakskov, Pederstrup, Maribo Kloster, Rødby, Alholm-Nysted, Frejlev, Nykøbing Falster, Kippinge Kirke, Borrehuset.

Palle Lauring føjer egentlig ikke meget nyt til de kendte historiske oplysninger om disse steder, men han har sin egen fortælle måde, som kan virke charmerende og fængslende.

B. Wilcke og P. Thomassen: Lollandsbanen.

De to kendte jernbanehistorikere benyttede Lollandsbanens 100 års jubilæum til at samle og skrive et værk om denne Danmarks største privatbane.

Wilcke og Thomassen har tidligere skrevet om de nu nedlagte mindre baner på Lolland-Falster, men dette er blevet deres så langt største bidrag til landsdelens trafikhistorie.

Der gør sig nemlig det gældende, at det er meget mere end et værk om banen alene. Hele Lolland-Falsters trafikhistorie er med, og også hvad der har påvirket den udefra.

Der er lagt et beundringsværdigt stort arbejde i indsamlingen af stof og billeder til den store bog, og det har givet et fint resultat.

Bogen er med sine 272 sider meget læseværdig, thi det er ikke tørt og kedeligt, men mange småtræk er fortalt med megen lune.

Der er også et utal af billeder, hvoraf mange før har været ukendt, og der er adskillige herlige motiver imellem.

Bogen koster 85 kr. i boghandelen, men det er i virkeligheden billigt, thi fremstillingsprisen har været så dyr, at forfatterne ganske afgjort har måttet investere penge i udgivelsen.

Stig Guldberg: Undervejs.

Stig Guldberg har tidligere fortalt om sit liv og arbejde i bogen: »Et liv uden hænder«.

Guldberg-plans bog: »Undervejs« på 40 sider blev udsendt på grund af 25 års jubilæum. Det var det kvarte århundrede siden, at sommerlejrene begyndte, 20. sommer siden, der medvirkedes til tyske mulatbørns ferieophold i Danmark, og den 10. sommer i skolen i Kramnitze.

Der er forskellige bidragydere til den lille bog, der efterlader et stærkt indtryk af en meget stor og varm menneskelig gerning, som er blevet udført på Lolland.

Guldberg har lært børn med handicap at leve med disse, men samtidig også at give dem en fornemmelse af, at de er mennesker med ret til en tilværelse så god, som den nu kan blive.

Det er en gerning, som fortjener en varm anerkendelse.

Nørre Ørslev Ungdomsskole 1974.

Dette årsskrift kommer stadig som en hilsen om et betydeligt ungdomsarbejde, der foregår på et sted på Falster, hvor den folkelige kultur har foldet sig ud helt fra forrige århundrede. Skolens forstander K. Holm Pedersen og lærerne skriver artikler om de ting, der rører sig i tiden, og som de er optaget af. En større og rigt illustreret artikel om »Årets Gang« giver et interessant og tiltalende indtryk af, hvad der rører sig på Nørre Ørslev Ungdomsskole, og der er nyt både fra gamle og nye elever.

Niels Jensen: Veteranbaner i Norden.

Interessen for gamle tog er fortsat stor og tilsyneladende voksende. Det giver sig udtryk i, at der stadig udkommer bøger, som beskæftiger sig med forskellige forhold. Ingeniør Niels Jensen, der har præsteret flere, og den nyeste »Veteranbaner i Norden«, er som de tidligere udkommet på J. Fr. Clausens forlag til en pris af 29,75 kr.

Museumsbanen Maribo-Bandholm får en halv snes sider. Der er ikke meget nyt i den historiske oversigt, men der er en samlet oversigt over, hvad der ejes af rullende materiel, og det er et særdeles godt samlerarbejde, som er udført, inden de gamle tog gik til som følge af tidens ælde.

Næsgårdbogen 1974.

Årbogen, som udgives af foreningen »Gamle Næsgårdianere«, har til opgave at fortælle om, hvad der sker på den kendte landbrugsskole. Den udgivne bog er i særlig grad præget af, hvad der skete omkring fødselsdagsfesten i anledning af, at skolen havde bestået i 175 år, og der er også en kort skildring af generalmajoren, som stiftede Det Classenske Fideicommiss, der fik stor betydning for Lolland-Falster. På skolen er der i 1974 sket betydelige begivenheder, nemlig opførelse af en stor kostald som et led i en rationalisering af landbrugsbedriften og en omlægning af undervisningen, så der ved siden af det et-årige kursus også er kommet et to-årigt. Forstander P. Hartvig Larsen redegør udførligt for disse vigtige begivenheder i skolens historie. Der er i årbogen vægtige artikler med en god landbrugsfaglig orientering, og af lokalhistorisk interesse er, at Arnold Pilemand, der var elev 1916-18, præsenterer en samling morsomme og karakteristiske billeder fra livet på skolen den gang.

Stiftsårbogen 1974.

Stiftsårbogen har til opgave at beskæftige sig med, hvad der rører sig på det kirkelige område på Lolland-Falster et år igennem. Det

drejer sig om det administrative arbejde inden for stiftsøvrigheden og det årlige landemøde i Maribo. Bogen har også artikler om religiøse spørgsmål og af orienterende karakter om, hvad der rører sig i Danmark og ude i verden. Det lokalhistoriske drejer sig denne gang om kalkmalerier. Pastor Konge Hansen, Nr. Alslev, fortæller om de kendte dødedansemotiver i hans kirke og anledningen til den restaurering, som har fundet sted. Pastor Helge Haystrup, Østofte, beskæftiger sig også med kalkmalerier, og det er Slemminge og Østofte kirkers. Årsagen er også her en færdigafdækning og genopfriskning. Østofte kirke er ikke mindst kendt for sin rigdom af kalkmalerier i korhvelvingen.

Illustreret Digt-Tidende.

Digte er også lokalhistorie, hvorfor de må med i årets høst.

Digtene er skrevet af skoletandlæge T. Skotte Hammer, keramikeren Grethe Sårning, kontorassistent Grethe Hansen og husmoder Astrid Andersen.

Der er megen god og lettilgængelig lyrik i samlingen, og Nakskovs historie genspejler sig i et par af digtene.

Digthæftet, som kun koster 10 kr., er pænt i sin enkle form, og forfatterne har selv været med til fremstillingen. Der savnes egentlig en indholdsfortegnelse, så det lidt tydeligere end tilfældet er kunne ses, hvem der har skrevet de enkelte digte.

To skillingsviser om mord.

Der er blevet stor interesse for de gamle skillingsviser. Foreningen Danmarks Folkeminder er begyndt at udsende en serie med fotografiske genoptryk af skillingsviserne. De første er 10 mordviser, og der er mellem disse en lokal. Det er en »Sørgelig Vise om Mordet i Radsted paa Lolland, hvor en Gaardmand fandtes myrdet ved sin Havelaage efter Tilskyndelse af hans egen Hustru af en Karl, der stod i et utilladeligt Forhold til Konen«. Foruden digtet er der også en beretning om, hvad der skete, og det var i juli 1871.

Stifts-Tidende om stormfloden.

Skalks forlag »Wormianum« udgiver »Historien i Avisen«, mapper, der indeholder fotografiske aftryk af fortidens aviser. Mapperne koster 28,50 pr. stk. og indeholder hver 15-20 aviser. Det er interessant, og mange af fortidens begivenheder dukker frem i spalterne. Den femte mappe for tiden 1851-1872 indeholder det første aftryk af en lolland-falstersk avis. Det er »Lolland-Falsters Stifts-Tidende« for torsdagen den 14. november 1872. Her er de første beretninger om den store stormflod, men efter datidens skik opsat i et beskedent teknisk udstyr uden særlige overskrifter.

148 danske bykirker.

Der er tidligere udkommet en bog »400 danske landsbykirker«, og en naturlig fortsættelse er »148 danske bykirker«, udsendt af Gyldendals forlag til en pris af 78 kr. Den smukt udstyrede bog indeholder mange illustrationer, og der er en indledning ved Axel Bolvig. Alle de lolland-falsterske byers kirker får en omtale, der virker meget indholdsrig og bringer de væsentligste oplysninger. I det hele er bogen på 300 sider.

Kort og tegninger på Landsarkivet.

Landsarkivet for Sjælland har efterhånden udsendt en række udmærkede oversigter, hvori kan indhentes oplysninger af folk, der arbejder med lokalhistoriske emner.

Den sidste udgivelse er »Oversigt over Landsarkivets samling af kort og tegninger indtil ca. 1900«, et hæfte på godt 200 sider.

Der findes i hæftet mange oplysninger med hensyn til lolland-falsterske forhold, og hvad der er registreret af kort og tegninger, og det er et godt og praktisk hjælpemiddel.

Sjælland, Lolland-Falster og Møn.

Der er vældigt behov for materiale til orientering for turister, og forlaget Forum er derfor begyndt at udsende nogle »Guidebøger«, og den om Sjælland, Lolland-Falster og Møn koster 24,75 kr. Bogen udmærker

sig ved et passende smalt håndbogsformat, nydeligt udstyr og smukke farvefotografier. Af bogens 96 sider er en snes stykker om Lolland og Falster. Hver af de to øer får en lille indledning, og oplysningerne om de byer og steder, der er fundet værdige til at komme med, er anbragt i alfabetisk orden.

Der er forsøgt en vurdering af seværdighederne gennem et stjernesystem, men et sådant vil afhænge af et personligt skøn og kan virke noget tilfældigt.

Landboreformernes bondegård.

Lolland-Falsters Stiftsmuseums beretning 1974 var i særlig grad en meget stor artikel om »Landboreformernes bondegård«, skrevet af museumsinspektør Else-Marie Boyhus.

Artiklen er udkommet som en særlig bog på 72 sider til en pris af 25 kr.

»Landboreformernes bondegård« handler om Falstergården på Frilandsmuseet, som i sin tid stod i Nr. Ørslev på Falster.

Bogen skildrer meget interessant de vilkår, som gårdens ejere og brugere havde i begyndelsen af 1800-tallet. En vigtig side er også, at bogen giver en indføring i almuekulturen, idet alle de ting som møbler, indbo og redskaber, som fandtes i gården, bliver forklaret.

Der er i bogen en masse illustrationer af fotografen Johan Henrik Piepgrass, og et par meget flotte farveillustrationer lyser op.

Det er i det hele en meget vægtig bog, som Else-Marie Boyhus har ære af.

Lollands Højskole 1974.

I dette årsskrift har Tage Albertsen en artikel om: »Opdragelse - ikke afretning«. Gunnar J. Poulsen skriver om »Brysing, det bedste guldmon« og får heri beretninger om Freja, Loke og Heimdal kædet sammen med EF-afstemningen den 2. oktober 1972. Ingrid Eriksen fortæller om et besøg på Islands højskole. Niels Dujardin giver sit indtryk af »De oversete farer i den offentlige pædagogik«. Niels Iver Find beretter om »Tre store tænkeres undervisningsidéer«, og forstander Gustaf Bengtsson skriver »Om kristen opdragelse«.

I årsskriftet er der billeder med navneoplysninger om to elevhold, men ellers intet, som giver indtryk af det daglige liv på høj-skolen.

Danske lystfartøjer gennem 100 år.

Andreas Laursen, hvis tegninger tidligere er fremkommet i bøgerne »Danske småskibe«, »Danske fiskerbåde« og »Danske dampskibe«, har nu udsendt »Danske lystfartøjer gennem 100 år«. Bogen er kommet på Høst og Søns forlag til en pris af 54 kr.

Et indledende afsnit er skrevet af Bent Aarre, og heri fortælles, hvorledes den første forening for lystsejlad opstod og i 1866 holdt sin første kapsejlad ud for Nyborg, og det oplyses, at sejklubben »Vikingen« i Nykøbing kom i 1869.

Lystsejladsen og lystbådenes historie skrives, og det berettes, at en af de både, der skabte historie, var dæksbåden »Kalifen«, der blev bygget i Nykøbing af Eggert Benzon til konsul C. B. Benzon. Den startede i den første kendte kapsejlad i Øresund i 1858. »Kalifen« fik ros af dommerne for at være den smukkeste og mest velsejlende af de 14 deltagende fartøjer.

Andreas Laursen har lavet en stor tegning af »Kalifen« og også af »Caroline«, en ligestævnet kutter, der også var en af Benzons konstruktioner. Desuden er tegnet »Echo«, en lille rundgattet dæksbåd, og Eggert Benzon havde med den lavet et fartøj, der beviste sin sødygtighed ved med kun én mand ombord at holde den gående i Østersøen under den svære stormflod i 1872, hvor skibe i hundrevis forliste.

Sukkerroedyrkningens historie.

Stiftsmuseet i Maribo har lagt et stort arbejde i at belyse Lolland-Falsters »nationale« industri: Sukkerroeproduktionen. Historien om dette for landsdelens erhvervsliv så vigtige område har fået en virkelig effektiv belysning igennem det materiale, som er udsendt.

Til en lysbilledserie om sukkerroedyrkningens historie er der udsendt et teksthæfte, der i sig

selv er meget læseværdigt. Hæftet opremser nemlig ikke bare, hvad lysbilleder forestiller, men giver både i tekst og billeder en alsidig belysning af emnet.

Desuden er der lavet et stort hæfte, der giver en vejledning i en ekskursion til steder, der har forbindelse med sukkerroedyrkningens historie. Det gælder fabrikker, saftstationer, arbejderboliger, og specielt om hvad der findes i Maribo og Holeby, som har forbindelse med sukkerroedyrkning.

Bibliografi om danske jernbanestrækninger.

Den store interesse for alt, hvad der har med gamle tog at gøre, har bevirket, at en vældig jernbanelitteratur er blomstret frem.

Det kan være svært at få et overblik over, hvad der findes, og derfor er det meget velkomment, at bibliotekar Jeppe Hansen, Aalborg, har lavet en bibliografi om danske jernbanestrækninger 1945-1974.

Bibliografien, som er udsendt på Signalpostens Forlag, fylder 24 sider og henviser til bøger, tidsskrifter og avisartikler.

Den megen historieskrivning om jernbanerne på Lolland-Falster fylder en hel del og giver en god vejledning.

Møntfund fra Lolland-Falster.

I forbindelse med møntudstillinger i sparekasserne er der udgivet en lille 16-sidet brochure om møntfund fra Lolland-Falster, og den har en del illustrationer af gamle mønter. Hæftet, der giver særdeles gode oplysninger, indledes med en introduktion af Gunnar Gade, Nykøbing, som takker Sparekassen for bistand til udgivelsen af pjecen. Møntfundene, som omtales, er de vigtigste af de, som gennem tiderne er registreret som danefæ i Den kongelige Mønt- og medaillesamling på Nationalmuseet. Mellem fundene er der det i Systofte fra 1871, hvor det drejede sig om 30.258 Borgerkrigsmønter, hvilket er Danmarks største i sin art.

Gammeltid på Fejø.

Skoleinspektør M. E. Hummelose, Fejø, har præsteret en bedrift med udgivelsen af »Gammeltid på Fejø«.

Hummelose har ikke alene brugt det meste af sin fritid i 3-4 år, men også økonomisk sat noget ind på at få udgivet bogen, der har været dyr i fremstilling, idet den er på 240 sider.

Det er blevet til en fortrinlig sognehistorie, der kunne danne mønster for lignende andre steder.

Hummelose kom til Fejø i 1960 og fik lyst til at skrive noget om øens skolehistorie, men blev grebet af, hvad der gennem tiderne var sket på Fejø.

Han har talt med mange af de ældre og fået deres egne beretninger om tiden på Fejø, og på den måde kommer mange interessante træk frem, selv om det naturligvis ikke kan undgås, at der bliver nogle overlapninger. Hummelose har også historien med om elværk, mejeriet, skolerne, idrætsforeningen og forskelligt andet. Vejrø, som tidligere hørte til den daværende Fejø kommune, har også fået sine forhold skildret, og det er gjort meget levende.

Bogen er fyldt med masser af billeder, som forøger dens værdi. Det er en god sognehistorie, som kan læses af alle, der er interesserede i at følge udviklingen, som den har været på en ø.

Malerier og skulpturer.

Lolland-Falsters Kunstmuseum i Maribo har for første gang i sin 85-årige historie fået et

katalog. Når det nu endelig kunne blive, så er det også en særdeles pæn tryksag, og støtte fra Ny Carlsbergfondet har bevirket, at prisen har kunnet holdes nede på 15 kr. for bogen, som er på små hundrede sider.

Kunstmuseets leder, rektor H. Hertig har ære af kataloget, der omhandler »Malerier og skulpturer«, idet der tænkes på et senere om den grafiske samling.

Kataloget indledes med en skildring af Kunstmuseets historie. Fortegnelsen indeholder oplysninger om kunstnerne og deres værker, og der er også medtaget de malerier, som var rigt er udstationerede.

En snes sider er med gode gengivelser af et antal udvalgte malerier og skulpturer.

Kataloget udfylder de ønsker, som der kan stilles til et sådant, men fortæller også om, at Kunstmuseet har en stor og fin samling, som alle kan have glæde af at stifte bekendtskab med.

Naturparker og reservater i Danmark.

Videnskabsmanden, lektor Knud Th. Holst har på Forums Forlag udsendt »Naturparker og reservater i Danmark« til en pris af 54,75.

Bogen er på 176 sider, men der er kun blevet til godt en for Lolland-Falster, så det virker ligesom lidt overfladisk.

I bogen omtales tre områder, nemlig Maribo-søerne, som forfatteren mener kunne danne kernen i en lollandsk naturpark, Nakskov Indersfjord og Knuthenborg-parken, der betegnes som en af de mest storslåede herregårdsparker i Danmark.

Lolland-Falsters museer

Lolland-Falsters Stiftsmuseum, Maribo.

1. april 1974-31. maj 1975.

UNDERSØGELSER

For første gang i flere år har der ikke været arkæologiske undersøgelser i marken af betydning. Men på museet er der arbejdet videre med fundene fra den yngre romertids-grav, som blev udgravet i Nr. Alslev i marts 1974 (se Stiftsmuseets årsskrift 1974 s. 80).

Museets sognearkiv er nu blevet udbygget, således at der her er registreret alle fund fra forhistorisk tid. Med dette arkiv som basis er der foretaget en analyse og en kortlægning af de arkæologisk set vigtigste områder på Lolland-Falster. Analysen er udarbejdet til brug for Fredningsplanudvalget.

Den lille skov Halskov Vænge i Horbelev sogn på Falster er nu erhvervet af staten. Skoven, der rummer 6 stengrave, over 40 småhøje flere med bautasten foruden 3 stenkredse og en sten med skålgruber, skal nu gøres tilgængelig for publikum, og Stiftsmuseet samarbejder med Fredningsplanudvalget om den pædagogiske brug af området.

Undersøgelserne af landbruget på Lolland-Falster i de sidste 100 år er blevet fortsat. De generelle resultater fra sukkerroe-undersøgelsen prøves nu på detail-områder, og som første område er valgt Fuglse herred, hvor overgangen fra kornlandbrug til sukkerroe- og husdyrbrug kortlægges.

En undersøgelse af laugsvæsenet på Lolland-Falster er indledt med henblik på en nyopstilling af laugssamlingen.

I forbindelse med restaureringen af »Skovridergården« på Frilandsmuseet er der foretaget en række bygningshistoriske undersøgelser.

Der er foretaget fotoregistrering af parcelhus-kvarterer i lolland-falsterske købstæder og af drejer Hoffs værksted i Maribo.

Med henblik på en publikation om emnet er der foretaget undersøgelser af leg og legetøj.

UDSTILLINGER

Særudstillinger på Hovedmuseet

31. maj-18. august »Engelsk Fajance«. En udbygning af sidste års udstilling om emnet, denne gang kombineret med udstillingen om andre typer af massevarer (hollandsk fajance og ostindisk porcelæn) og om fajance og porcelæn i almindelighed.

27. august-22. september »Papirklip«. 1) klip af Jante III udlånt af den hollandske ambassade, 2) klip af den polske bondekone Stefania Konopko, 3) klip af Greti Hansen, Maribo, 4) ældre danske klip og silhouetter, 5) klip udført af udstillingens publikum.

15. oktober 1974-14. januar 1975 »Legetøj«. En præsentation af 10 års indsamlingsarbejde.

Arrangementer på Frilandsmuseet

1. maj-30. september udstillingen »Sukkerroer«.

I perioden 3. juni-25. august har der været folkedans hver anden søndag.

I august blev der leget »Skole i gamle dage« i Christiansmindeskolen.

VANDREUDSTILLINGER

»Skolen – et tilbageblik« har været vist på en række af amtets skoler.

»Sukkerroer«, emnekasse udarbejdet i samarbejde med amtscentralen for undervisningsmidler.

Andre udstillinger

»Skole og museum«, udstilling ved åbning af den nye amtscentral.

»Gryder«, udstilling i Handelsbankens bygning på Strøget i København. Storstrømsamtets bidrag til præsentation af landets museer.

I anledning af folketingsvalget 9. januar 1975 arrangeredes en billedudstilling om 1930erne på afstemningsstedet i Maribo-hallen.

Polse papirklip har været udlånt til udstillinger på Skive Museum og Kunstindustrimuseet i København.

PUBLIKATIONER, BESØGSTAL m. m.

Museets egne publikationer

Stiftsmuseets årsskrift 1974.

Else-Marie Boyhus: »Landboreformernes bondegård – gård nr. 11 i Nr. Ørslev 1807«. Bogen, der handler om Falstergården på Frilandsmuseet, er udgivet med støtte af Antikvar Carl Julius Petersens Hjælpefond.

Jaap og Dientje på Marked, billedbog med udklipsark udgivet i tilknytning til udstillingen »Papirklip«.

Den store vejledning til Frilandsmuseet er kommet i en tysk oversættelse.

Stiftsmuseets skolepose med aftryk af gamle skolebøger.

Lærervejledning til skoleposen, der samtidig er et rids over Lolland-Falsters skolehistorie. Pjecen Museum-skole/Skole-museum.

Juleposen »Gammel Jul«, 5. udgave.

»Sukkerroer« – dyrkningens historie ved Ove Nielsen og Else-Marie Boyhus.

»Sukkerroer«, diasserie.

»Sukkerroer«, vejledning til ekskursion ved Ove Nielsen.

Et dobbeltkort med et silhouette-klip.

Farvepostkort med Falstergårdens sydvest-gavl.

En kopi af en top, udført af drejer Hoff, Maribo, indgår nu i udvalget af museumskopier til salg.

Andre publikationer

Ove Nielsen har været medarbejder ved Danmarks Lærerforenings projekt om skolens historie. Det omfatter dels en vandrestilling dels kildemateriale og lærerhæftet »Skolen – et tilbageblik«.

I tilknytning til filmen »Gæste-arbejder« (Crone film) er udsendt et hæfte, hvor Else-Marie Boyhus har skrevet om svenske og polske sæsonarbejdere.

I en serie om museumsdannelsen i Norden har Else-Marie Boyhus skrevet om museumsundervisning i Danmark til tidsskriftet Museums-Nytt, Oslo, 1974, nr. 1.

Ove Nielsen: »Museumsundervisning eller museumsbrug«. Folkeskolen, oktober 1974.

Else-Marie Boyhus: »Et konkret og primitivt

forsøg på en indsamlingsprioritering«. Stof fra de kulturhistoriske museer nr. 11, oktober 1974.

Ove Nielsen: »Lokalhistorie – et middel i undervisningen«. Historie og samtidsorientering nr. 1, 1975.

I Arv og Ejers temanummer »Spare-tider« har Else-Marie Boyhus skrevet om den sparsommelige husmor.

UNDERVISNING

Kursus for lærere, arrangeret af Dansk Historielærerforening og Stiftsmuseet (Ove Nielsen).

Den polske samling gennemgået for et hold elever fra Det nødvendige Seminarium (Else-Marie Boyhus).

Museets muligheder gennemgået for et hold elever fra Vordingborg Seminarium (Ove Nielsen).

Et hold etnologistuderende fra Stockholms Universitet har dels studeret egnen (sukkerroekskursion) dels dansk museumsvesen. (Else-Marie Boyhus).

Else-Marie Boyhus har forelæst om madens kulturhistorie på husholdningsseminariet Ankerhus i Sorø og på Suhrs Seminarium i København.

Else-Marie Boyhus har gennemgået kultur-møde-problemer med udgangspunkt i den polske samling som led i et kursus arrangeret af Institut for Kristendomskundskab ved Danmarks Lærerskole.

Else Bjørn-Knudsen har demonstreret stoftryk for elever fra pensionisthøjskolen på Marielyst.

FOREDRAG OG MØDER

Gruppebesøg med omvisninger

Dansk kirurgisk Selskab, Landboforeningernes bestyrelse og personale, Foreningen af Autoreparatører i Danmark, Maribo spejderses aktivitetssdag på Frilandsmuseet.

Foredrag uden for museet

Kjeld Snedker har talt om landsbyens forvandling ved Historisk Samfunds hjemstavnsdag på Fuglsang. Om det nære samfund – før i tiden, samt om emner fra museets arbejdsområde for en række foreninger i landsdelen.

Ove Nielsen har talt om museet og dets pædagogiske muligheder i forbindelse med Reventlowsskolens pædagogiske dag. Om legetøj for en række foreninger.

Else-Marie Boyhus har talt om historie og kulturpolitik i Lions Club i Maribo samt medvirket i følgende radio-magasiner: »Aktuel Historie« (madens kulturhistorie) og »Indenrigsmagasinet« (om den nye museumslov).

REGISTRERING, KONSERVERING

Nr. Ørslev-krucifikset er konserveret på Nationalmuseets konserveringsanstalt.

Pressefotograf Ib Johns negativarkiv er konserveret (udvaskning og genfixering).

Der er udarbejdet en dokumentationsmappe om egnsdragter. Den indeholder beskrivelse med fotografier i sort/hvid og farve af museets dragtsamling.

Samlingerne vedr. håndværkerlaugene er registreret og gennemfotograferet.

Udtælling og tegning af mønstrene fra museets store samling af navneklude er påbegyndt.

Portrætsamlingen er finregistreret.

Negativ- og arkivmagasinet er nyordnet.

HOVEDMUSEET

Det projekt til en ydre istandsættelse og etablering af brandredningsmuligheder m. m., som i sidste finansår blev standset af bygge- og anlægsstoppet, er nu genoptaget og omarbejdet. Især er brandsikrings- og brandalarmeringsdelen udvidet. Storstrøms amtsråd har bevilget penge til projektets gennemførelse, og det forventes realiseret i sommeren og efteråret 1975.

FRILANDSMUSEET

Der har i sommeren 1974 og en stor del af vinteren 1974/75 været arbejdet på en hovedistandsættelse af »Skovridergården«. Murværket er fornyet i alle ydervægge, egetømmeret udskiftet i det nord-vestre hjørne, sekundære skillerum er fjernet, og i foråret 1975 får bygningen nyt gulv. Derefter vil interiøret fra Hovmands købmansbutik i Rødby blive opsat i »Skovridergården«s forreste rum, mens den øvrige del af bygningen indrettes til skiftende udstil-

linger. Det er tanken at flytte indgangen til Frilandsmuseet, således at købmansbutikken kommer til at fungere som billethus og butik med museets publikationer m. m.

Else-Marie Boyhus.

Lolland-Falsters Kunstmuseum, Maribo.

Olaf Rudes berømte – i sin tid berygtede – maleri fra 1918, »Nature morte med franskbrød«, er den betydeligste erhvervelse, museet har gjort i lange tider. For det første drejer det sig om et i sig selv meget smukt gennembrudsværk for det såkaldte abstrakte maleri i dansk kunst, for det andet er det et højdepunkt i den unge Olaf Rudes udvikling, som museet vier en særlig opmærksomhed på grund af denne malers lokale tilknytning til Lolland-Falster. Auktionskøbet i maj 1974 blev muliggjort ved rundhåndet støtte fra Ny Carlsbergfondet og et øget tilskud fra Storstrøms amtsråd.

Som ansøgte gaver fra Ny Carlsbergfondet har man desuden modtaget Wilhelm Fredries maleri »Faser i badelivet« (1973) og raderinger af Nanna Herstad, mens Lollands Spare- og Laanebanks Fond (v. Landmandsbanken) har skænket Jørgen Brynjølfs prægtige litografimappe »Koncentrationer 74«. Endelig har man for statstilskuddet til kunstkøb fulgt den af de foregående værker angivne linie op med et maleri »Rum« (1975) af kunstneren Peer Bruun fra Keldernæs.

Et andet af museets interesseområder er blevet afrundet med Skejten-motiver i en række særdeles følsomme raderinger af Arne Johannessen samt i tegninger og akvareller af Erik Heide og Ingemann Andersen fra 1955. Med disse og andre erhvervelser kom tilvæksten til grafisk samling op på 63 numre i året 1974.

I årsskriftet for 1974 skrev konservator Henrik Bjerre fra Statens Museum for Kunst om restaureringen af Olaf Rudes lille ungdomsarbejde »Egetræer på Skejten« fra 1905. Året igennem har der iøvrigt været arbejdet på vort første katalog – i 85-året for museets indvielse! – over malerier og billedhuggerværker, i alt 390 numre. Kataloget udkommer i juni 1975 med 32 sider illustrationer, hvoraf 5 i

Olaf Rude: »Nature morte med franskbrød«.

farver. Fra Bikubens Jubilæumsfond er der modtaget tilskud til udgivelsen af »Skejten i Kunsten« i det kommende årsskrift.

Udstillingsvirksomheden har fortsat været hæmmet af bygningsarbejde, forestående eller under udførelse. Den kom først i gang med Nationalmuseets vandredstilling af Afrikansk Kunst i februar 1975 og blev fortsat i marts med den længe udskudte Lolland-Falster Udstilling, som til gengæld vakte debat og fik stort besøg.

I løbet af efteråret 1974 fik ovenlysbygningen endelig lagt et vandtæt og isoleret tag over den udstillede del af samlingen, men det skete ikke uden, at Storstrøms amtsråd måtte sup-

plere sin oprindelige bevilling på 300.000 kr. med yderligere 29.600 kr. Museet skylder amtsrådet stor tak for denne redningsdåd og har iøvrigt ændret sine vedtægter, så at virkeområdet er blevet udvidet fra Lolland-Falsters stift til også at omfatte resten af amtsråds kredsen. Maleren Ole Vincent Larsen, Næstved, er derefter indtrådt i bestyrelsen.

Henrik Hertig.

Reventlow-Museet, Pederstrup.

Reventlow-Museets bestand af vigtige skrifter, som statsministeren har ejet, er blevet forøget

med Cochin D. Y.s oplysninger om hans rejse 1742-51 i Italien sammen med Marquis de Margny. Den udkom 1758, og Reventlow har på sin rejse 1769 erhvervet et smukt eksemplar og skrevet sit navn i alle tre bind – måske en antydning af, at han tænkte på at besøge Italien.

Af malerier har museet erhvervet to billeder af Kratzenstein-Stub: Portrætter af geheimestatsminister Ove Malling og hustru. Hans portræt er malt 1810-11, og hendes er dateret 1813. Malling giver et godt billede af forfatteren til den 1777 udkomne bog: »Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere«. Han og Reventlow arbejdede en del sammen.

Bygningens restaurering er fuldendt med pilotering af den sydlige halvdel af midtskille- rummet, hvorefter man har kunnet istandsætte de to montreværelser og fjerne de vældige og skæmmende revner i væggene.

Falsters Minder, Nykøbing F.

Man har endnu ikke afsluttet opstillingen af bondestuen fra Horreby, men i forbindelse med denne ombygning har man indrettet et rum med nye montre til museets samling af legetøj, bl. a. legevogne, armbrøst, laterna magica og ikke mindst pigernes dukker, køkkener og dukkestuer. Besøgstallet har været tilfredsstillende, der har i lighed med tidligere år været afholdt fem foredrag i samarbejde med kulturmindeforeningen. Disse foredrag havde emner som: Elfeldts filmkavalkade, Nykøbings borgere i 1600 til 1900, Lægekunstens historie, En apoteker fortæller, og en kulturhistorisk redøgørelse for hjemmets vigtigste møbel, sengen. Alle havde stor tilslutning. Desuden har Nykøbing Omsorgsklub haft 25 eftermiddagsforedrag i foredragssalen, Nykøbing Aftenskole en studiekreds i Nykøbings historie, og aftenskolen havde inden sæsonens begyndelse en udstilling i museets lokaler, hvor mange spændende undervisningsfag blev demonstreret. Denne udstilling blev besøgt af over 1000 mennesker i de tre dage, den var åben.

De i 1973 erhvervede magasinbygninger i Slotsgade har fået facaderne fikset op med

gulkalkede felter og tjæret bindingsværk. Ved reparationen viste det sig, at murfelterne i lighed med andre bygninger fra denne periode har været pudsede med rød farve og med hvidmalede indridsede fuger. Den saneringsmodne »Krygergård«, der hørte med til de erhvervede bygninger, er blevet fjernet ved Nykøbing kommunes foranstaltning. Forinden blev hele bygningen opmålt, beskrevet og gennemfotograferet og enkelte bygningsdele indlemmet i museets samling. På arealet vil man foreløbig indrette et haveanlæg.

I anledning af forfatterinde Helen Stranges 100 års fødselsdag er der arrangeret en særudstilling med nogle af hendes personlige ejendele, manuskripter med videre.

Aalholm Automobilmuseum, Nysted.

Aalholm Automobilmuseum har i 1974 foretaget en tilbygning af en 2800 m² stor udstillingshal, der specielt udmærker sig derved, at taget er understøttet af spændebuer i stedet for piller, hvilket giver den besøgende et storslået udsyn over de mange sjældne veteran- og vintage biler fra perioden 1896 til ca. 1930. En del af de ca. 200 biler, hvoraf samlingen består, er i foråret 1975 blevet overflyttet til en nyoprettet filial i Nordtyskland, nærmere betegnet på godset Seedorf ved Ratzeburg. Dette giver Aalholm mulighed for nu at restaurere og udstille andre veteranbiler, der hidtil har stået opmagasineret på grund af pladsmangel.

Aalholm Slot åbnede i 1974 for yderligere en attraktion, nemlig den store fuglesamling, der stammer fra slutningen af 1700-tallet, og som blev samlet af den daværende ejer, Greve F. C. Raben. Samlingen rummer mange nu uddøde fuglearter - indtil 1971 også den berømte Geir-fugl, som da blev solgt til den islandske nation for en kvart million kroner.

Udover fuglesamlingen kan besøgende på Aalholm Slot se mange smukke sale og gemakker, der alle rummer store kostbarheder i møbler, malerier, porcelæn og sølv. En kuriositet er det gamle slotskøkken med dets skinnende kobbertøj samt fangekælderens, hvori Christoffer II i 1332 blev forgiftet.

Lolland-Falsters historiske Samfund

Generalforsamlingen

afholdtes onsdag den 7. maj i Theisens Gård i Nakskov. I beretningen udtalte formanden, redaktør Verner Hansen, blandt andet følgende:

Lolland-Falsters historiske Samfund kan i almindelighed glæde sig over en særdeles god opbakning fra alle sider i landsdelen. Der forekommer dog også nu og da tilfælde, der vidner om en fuldstændig mangel på forståelse af det lokalhistoriske arbejdes betydning.

Samfundet havde som sædvanligt sendt en ansøgning til Lollandsfonden, der gennem årene har ydet nogle små tilskud. Denne gang kom der imidlertid følgende tilbage: »I besvarelse af Deres ansøgning beklager vi at måtte meddele, at det desværre ikke har været muligt for fonden at yde tilskud af årets disponible beløb«.

Jeg vil kalde dette en »søforklaring«; thi når der af Lollandsfonden kan ydes beløb på 500 kr. og mere til foreninger med rent lokalt begrænset opgaver, så er det højst besynderligt, at der ikke kan blive noget til en landsdelsforening. Historisk Samfund opfylder dog ellers det, som der kan kaldes et »almennyttigt formål«, hvilket fonden efter sin reklame vil yde støtte til. Sandheden er snarere den, at de, der sidder i Lollandsfondens ledelse, fuldstændig mangler forståelse af det lokalhistoriske arbejdes værdi.

Det er meget beklageligt med et sådant snæversyn, men samfundet klarer sig nok foruden støtte fra Lollandsfonden, hvis velgørenhed altså er af begrænset karakter, når det drejer sig om noget, man ikke kan lide!

Et andet tilfælde på manglende forståelse kan også fremdrages. »Sukkerroebogen« fik megen anerkendelse for sit alsidige og meget oplysende indhold, idet museumsinspektør Else-Marie Boyhus havde lavet et virkeligt fint redaktionsarbejde. De to kæmpestore industriforetagender De danske Sukkerfabrikker og

Nykøbing Sukkerfabrik viste deres interesse og støtte ved at aftage hver en halv snes eksemplarer - endda til nedsat pris! De samvirkende danske Sukkerdyrkerforeninger havde derimod den rigtige opfattelse, hvilket viste sig ved at bestille et ret stort antal eksemplarer.

På baggrund af disse to lidt triste eksempler er der derimod mange opmuntrende. Det kan nævnes, at Ministeriet for kulturelle anliggender yder et årligt tilskud på 2.400 kr., og Storstrømsamtet har stadig hævet sit tilskud, så det nu udgør 2.000 kr. om året.

Befolkningens opbakning må også nævnes som noget særligt glædeligt, idet medlemstallet er omkring 1050, og det er forholdsvis bedre end i de fleste andre landsdele.

Samfundet holdt i foråret en meget vellykket »hjemstavnssdag« på Fuglsang, og søndag d. 25. august foregik der en udmærket tur til Lund.

Årbogen 1974 var på 108 sider, og den havde et meget alsidigt indhold, hvilket fremkaldte tilfredshed hos medlemmerne, som er glade for denne årlige hilsen fra samfundet. Det skal nævnes, at Lollands-Postens Bogtrykkeri og dets personale sætter en ære i virkelig at lave et fint stykke bogtrykarbejde. Årbogen ligger absolut også i den bedste halvdel sammenlignet med de andre, som udgives rundt i landet.

Der blev med årbogen gjort et forsøg, som faldt heldigt ud. Det drejede sig om, at der blev indlagt et brevkort, der kunne bruges til bestilling af en bogpakke. For kun 15,- kr. kunne medlemmerne få: Jens Snedkers erindringer fra barndom og ungdom på Østlolland. Hans Mortensen: Hesnæsbogen. Allan Hjort Rasmussen: Maj- og midsommerskikke på Lolland og Falster. Der kom ca. 100 bestillinger, og det vil sige, at op imod 10 procent af medlemmerne benyttede sig deraf, hvilket må siges at være særdeles godt, og det er uden tvivl en fremgangsmåde, som også kan bruges en anden gang.

Et sådant større salg letter samfundets boghylder på Stiftsmuseet og giver nogle af de penge tilbage, som er investeret i bogudgivelser.

Bogpakken betød, at Hans Mortensen: Hesnæs-bogen nu er udsolgt. Der er også kun få eksemplarer tilbage af Kate Toxværd's optegnelser fra Syd-falster.

Sukkerroebogen, der i 1973 udkom i 1.000 eksemplarer, er ved at være udsolgt, og det er usædvanligt, at en sådan udgivelse har kunnet sælges på to år.

Stoffet vil dog stadig kunne fås, da det var en del af årbogen 1973, som der stadig findes en del eksemplarer af.

Med hensyn til bogsælget må der ydes en anerkendelse af den indsats, som boghandlere og biblioteker landet over gør ved salg og anskaffelser.

Der kan iøvrigt nævnes et lidt pudsigt eksempel, som bevirker, at man får den største respekt for biblioteksvæsenet. Når der udkommer en bog, så kommer der gerne en bestilling fra en norsk boghandler. Han rekvirerer den til Universitetsbiblioteket i Washington! Det er egentlig forbløffende, at man i et stort og fremmed land kan gå ind på et bibliotek og låne noget om en lille plet som Lolland-Falster, der ikke engang udgør et knappenålshovede på et verdenskort!

Fra samfundets side er vi taknemmelige for det gode samarbejde med museer og lokalhistoriske arkiver på Lolland-Falster, og det er meget befrugtende til gavn for den »treenighed«, som der er i det lokalhistoriske arbejde.

Der er på Lolland-Falster en virkelig god interesse for lokalhistorien. Det kan noteres på

mange måder med foredrag, film, lysbilleder, udstillinger, studiekredse, avisartikler og -billeder og på mange andre måder. Samfundet får herigennem en virkelig baggrund for sit arbejde og takker de mange, der yder bidrag til det lokalhistoriske arbejde.

En tak skal sluttelig lyde til bestyrelse og kassereren for godt samarbejde.

Kassereren, Louise Hansen, forelagde regnskabet, som godkendtes.

Kontingentet fastsattes uforandret til 25 kr.

Formanden gav et oplæg om den fremtidige virksomhed og oplyste, at bestyrelsen arbejder med planer om at skabe et lokalhistorisk billedværk om hver enkelt af de 13 kommuner, som findes på Lolland-Falster.

Desuden er der tale om en billedsamling i samarbejde med Lolland-Falsters Stiftsmuseum, således at der hvert år bliver tale om et bestemt emne. De bedste og mest karakteristiske billeder vil hvert år blive bragt i årbøgerne.

Stiftsmuseet, Amtscentralen for undervisningsmidler og Historisk Samfund er begyndt på forberedelserne til en aktivitet, hvis hensigt er at få registreret, hvad der findes af film, lysbilleder og skriftligt materiale om Lolland-Falster og få klarlagt, hvad der yderligere er brug for.

Til bestyrelsen genvalgte pastor Viggo Larsen, Glosunde, skoleinspektør A. F. Heyn, Nysted, og fru Kristine Asser Hansen, Åstrup.

Repræsentant Sv. Aage Fabech Larsen, Bregninge gl. skole, Horbelev, ønskede ikke at fortsætte, og bestyrelsen fik bemyndigelse til at udpege et nyt medlem fra Falster.

Som revisor genvalgte fru Rosa Petersen og viceskoleinspektør Finn Hendriksen, Holeby.

Driftsregnskab for 1. april 1974 – 31. marts 1975

<i>Indtægt:</i>	kr. ø.	<i>Udgift:</i>	kr. ø.
Bogfond, bankbog	925,94	Udgifter til rest af årb. 1973 + årbog 1974	38.599,55
Likvid beholdning fra forrige år	614,19	Lokalhistorisk Fællesforening, kontingent	620,00
Medlemskontingent	24.805,00	Lokalhistorisk Fortid og Nutid	94,40
Tilskud fra Ministeriet for kulturelle anliggender	2.500,00	Annoncer og møder	1.968,25
Tilskud fra Storstrøms amtskommune	2.000,00	Administration + kassererløn	4.420,95
Tilskud fra Dansk Historisk Fællesforenings billedbog-udgivelse	1.500,00	Diverse	394,00
Tilskud fra Sparekassen Østlolland ..	500,00		
Tilskud fra Det Bertouch-Lehnske Fond	500,00		46.097,15
Tilskud fra andre	1.100,00	Beholdning at overføre til næste år	3.393,19
Salg af bøger	14.246,30		
Renter af bankbøger og postgiro ..	329,25		
Diverse	392,20		
Postgiro tilbagebetalt	77,46		
	<u>49.490,34</u>		<u>49.490,34</u>

Status pr. 31. marts 1975

<i>Aktiver:</i>	kr. ø.
Bogfond, bankbog nr. 6-18704	3.189,98
Bogbeholdning	10.000,00

<i>Fast kapital:</i>	
Holcks Legat, bankbog nr. 7-75155 ..	500,00

<i>Likvid kapital:</i>	
Beholdning på driftsregnskabet fordeles sig således:	
Bankbog nr. 6-18704 (Bogfond) ..	3.189,98
Bankbog nr. 6-19005	2,38
Postgiro nr. 103 55 25	145,22
Kontant beholdning	55,61
	<u>3.393,19</u>

Ovenstående regnskab er dags dato gennemgået og fundet i overensstemmelse med de os forelagte bøger og bilag.

Holeby, den 11. april 1975.

Finn Henriksen.

Rosa Engholm Petersen.

Bestyrelsen

Æresmedlemmer: Pens. førstelærer A. H. Bendsen. Baron Rud. Bertouch-Lehn.

Bestyrelse: Redaktør Verner Hansen, Maribo, *formand.* Pastor Viggo Larsen, Gloslunde præstegård, *sekretær.* Fru Dagmar Jørgensen, Tåreby, Søllested. Handelsgartner J. Bek Pedersen, Nakskov. Distriktsopmåler W. Paamejer, Nykøbing F., *næstformand.* Skoleinspektør A. F. Heyn, Kettinge. Fru Kristine Asser Hansen, Åstrup. Fru Kirsten Suhr, Krårupgård.

Forretnings- og redaktionsudvalg: Redaktør Verner Hansen, årbogsredaktør. Skoleinspektør A. F. Heyn. Pastor Viggo Larsen.

Udvalg for udflugter: Handelsgartner J. Bek

Pedersen, *formand.* Pastor Viggo Larsen. Distriktsopmåler W. Paamejer.

Tilsyn med mindestene: Handelsgartner J. Bek Pedersen.

Repræsentantskabet for Institutionen Statsminister C. D. F. Reventlows Minde og bestyrelsen for Pederstrup-museet: Redaktør Verner Hansen.

Bestyrelsen for Lolland-Falsters Stiftsmuseum: Fru Kirsten Suhr.

Kasserer: Frk. Louise Hansen, Højbygaardvej, Holeby.

Revisorer: Fru Rosa Petersen, Holeby. Vice-skoleinspektør Finn Hendriksen, Holeby.

° Årbøger og historiske skrifter om Lolland-Falster

Årbøgerne:

Boghandlerprisen for nyeste udgave 40 kr. og for tidligere årgange 20 kr.

Af tidligere årgange findes: 1932 - 1933 - 1934
1936 - 1940 - 1941 - 1942 - 1943 - 1950 - 1951
1954 - 1960 - 1962 - 1963 - 1964 - 1966 - 1968
1969 - 1970 - 1971 - 1972 - 1973.

Historiske skrifter:

Immanuel Felter: Maribo Domkirke 1416-1966, boghandlerpris 20 kr.

George Nulleman: Den polske indvandring til Lolland-Falster, boghandlerpris 20 kr.

Karen Toxværd's optegnelser fra Sydfalster, boghandlerpris 18 kr.

Jørgensen og Ussing: Lollandsk landsbyliv, boghandlerpris 18 kr.

Jens Snedker: Mine erindringer fra barndom og ungdom, boghandlerpris 16 kr.

Else-Marie Boyhus: Lolland-Falster – en historisk billedbog, boghandlerpris 30 kr.

Alan Hjort Rasmussen: Maj- og midsommer-skikke på Lolland og Falster, boghandlerpris 10 kr.

Else-Marie Boyhus m. fl.: Sukkerroer, boghandlerpris 40 kr.

Svend Jørgensen: Bag diger og hegn, boghandlerpris 8 kr.

Maribo amts stednavne, boghandlerpris 20 kr.

Bestillinger

på årbøger og historiske skrifter sendes skriftligt til formanden, redaktør Verner Hansen, Museumsgade 3, 4930 Maribo.

Medlemmer får 40 procent rabat på de nævnte priser.

Nye medlemmer indtil 20. maj 1975

Fysioterapeut frk. A. M. Andersen, Havnegade 89 B, 4900 Nakskov.

Fru Ragnhild Bruun, Caroline Amalievej 106, 2800 Kgs. Lyngby.

Fr. Doris Skafté Christensen, Højagervej 14, Utterslev, 4913 Horslunde.

Fuldmægtig Kaj Dan, Algade 65 A, 3. tv., 4000 Roskilde.

Erik Emby, Birkevej 318, 4952 Stokkemærke.

Fr. Bente Eriksen, Nykøbingvej 5, 4840 Nr. Alslev.

Gårdejer Jens Erik Green, Stødstrup, 4863 Eskildstrup.

Gårdejer Knud Hansen, Kortrupvej 7, 4920 Søllested.

Arkitekt Ole Lyck Hansen, Langemøllersgade 21, 2100 København Ø.

Fru Jytte Heide, Strandmarken 7, 4800 Nykøbing F.

Høje-Taastrup Kommunes Biblioteker, Køgevej 1, 1., 2630 Taastrup.

Højreby Lokalhistorisk Arkiv, 4900 Nakskov.

Hans C. Jørgensen, Præstebakken 13, 2610 Rødovre.

Helge Krag, Frejlev, 4892 Kettinge.

Fr. Berthe Kristensen, Nr. Boulevard 26, 4800 Nykøbing F.

Læge Kim Kristensen, Lægehuset, 4913 Horslunde.

Laust Larsen, Birkedals Allé 43, 5250 Fruens Bøge.

Fru Inga Lykkegård, Guldborgvej 262, 4862 Guldborg.

Fru Erna Nielsen, Vinkelhuse 51, Tårnby, 2770 Kastrup.

Gårdejer Jørgen Petersen, Møllegaard, Kirkevejen 132, 4930 Maribo.

Skolehjemsassistent Knud Erik Petersen, Ø. Park 22, 4930 Maribo.

Gårdejer Knud Petersen, Løjtoftevej 275, 4900 Nakskov.

Førstelærer C. Poulsen, Præstevej 1, Fuglse, 4960 Holeby.

Lærer Henning Rønne, Gallemosevej 14, 4953 Vesterborg.

Fr. Kirsten Sass-Nielsen, Wieverknolden 4, 4850 Stubbekøbing.

Museumsforvalter Robert Sørensen, Reventlowparken, Pederstrup, 4943 Torrig L. Adjunkt Asger Thomsen, Biltris Mark, 4070 Kirke Hyllinge.

Børnebibliotekar Edda Ullersted, Børnebiblioteket, Klostergade, 4900 Nakskov.

Per Ullersted, Rørmarksvej 10, 4952 Stokkemærke.

Fru Dagny Weiss, Ryparken 178, 2. th., 2100 København Ø.

Fr. Stine Wiell, Lavgade 2, 6100 Haderslev. Advokat Sv. E. Wiuff, Vestergade 16, 4850 Stubbekøbing.

Fr. Jytte Øther, Solvænget 8, Sundby, 4800 Nykøbing F.

Person- og stedregister

Barfod, Immanuel 37 44 47 48 50 51 52

Biering J. F. 35

Brammer, biskop Nykøbing F. 31 32 33 34
40 46

Brammer, Johannes søn af biskop Brammer 40

Brammer, Sanne datter af biskop Brammer 40

Büch, Mary gift med Tesdorpf 36

Dresler, pastor Toreby 35 43

Flor, etatsråd 56

Fogh, H. F. J. pastor Nykøbing F. 31 32 42
Friedrichsen, Fuglsang svoger til M. Mørk
Hansen 32 55

Friedrichsen, Kristine niece til M. Mørk
Hansen 38

Gad, Stenersen biskop Nykøbing F. 40 42 50
52 53
Glahn, H. Egede cand. theol 34
Glahn, konsistorialråd Væggerløse 34 43
Guldborgsund 50
Gåbense 56

Halsted Kloster 9 12
Hansen, Charlotte Mørk født Levinsen gift m.
M. Mørk Hansen 38 46 48 54
Hansen, Christian Erhard Mørk søn af
M. Mørk Hansen 54
Hansen, Lorens Levin Mørk søn af
M. Mørk Hansen 48 53 55
Hansen, Louise Mørk søster til
M. Mørk Hansen 56
Hansen, Marius lektor Nakskov 7
Hansen, Mourits Mørk præst 31 55
Hansen, Niels Mørk bror til M. Mørk Hansen
34 40 47
Hillested 23
Holeby 23 43
Horslunde 13 14
Hulebæk 34
Højbygård 23 29
Højreby 12
Højsmarke 14

Jessen, stiftamtmand 50
Jørgensen, Chr. faktor 34
Jørgensen, Peter tækkemand 19 22

Kippinge 42
Klein, Carl kapellan Idestrup 51 55
Koch, toldkasserer 54
Krebs, Christiane niece til pastor Krebs 47
Krebs, Henriette niece til pastor Krebs 47
Krebs, pastor Idestrup 47
Krebs, Thora niece til pastor Krebs 47
Krogsbølle 12

Lange, proprietær Ejegod 52
Laub, Wilhelm 34
Levinen, Anna søster til Charlotte Mørk
Hansen 48
Levinen, Carsten bror til Charlotte Mørk
Hansen 46
Levinen, Christiane søster til Charlotte Mørk
Hansen 46 48
Levinen, Lorens bror til Charlotte Mørk
Hansen 48
Levinen, Niels overretsprokurator bror til
Charlotte Mørk Hansen 46
Lindberg, Jacob Christian præst Tingsted
31 32 34 35 36 40 43 44

Maribo 15 23 24 40
Maribo Domkirke 32 40 51
Monrad, D. G. biskop Nykøbing F. 50 53 54 55
Monrad, fru gift med biskop Monrad 54
Monrad, Louise Dorteas datter af D. G. Mon-
rad 55
Mortensen, Hans Lærer 48
Munk, Kaj digterpræst 23
Mynster, biskop 46
Møller, M. borgmester Nykøbing F. 34

Nakskov 7 9 10 11 12 13 14 15 16 17
Nielsen, R. K. lokalhistoriker Majbølle 19
Nielsen, Thomas Nikolaj sognepræst
Nykøbing F. 48 49
Nissen, provst Nysted 40
Nobel, tobaksfabrikør Nykøbing F. 50
Nykøbing F. 9 10 11 14 15 16 31 32 33 34
36 37 38 41 42 43 44 46 47 48 49 50 51
52 53 54 56
Nysted 11 15 43
Næsby 13
Næsted, pastor Kippinge 36

Olesen, Hans rigsdagsmand Sædinge 51

Pilemand, Arnold Hillested 23

Raben, greve Ålholm 39
Radecke, Adelheid 34
Rasmussen, Hans rigsdagsmand 36
Rode, Ole 52 53

Schjerning, katechet Nykøbing F. 35 40 42
Sidenius, Christian pastor Nykøbing F. 49
Sidenius, Isaac købmand og vinhandler
Nykøbing F. 49 52
Skovbølle 14
Skytte, Borchers sognefoged Systofte 34
Systofte 31 32 33 41 43
Sørensen, pastor Gundslev 41
Sørensen, Rasmus skolelærer Vemmeløv 36

Tesdorpf, godsejer Ourupgård 36 37 44 48
51 52
Thomsen, Hanne forlovet senere gift med
I. Barfod 44 45 47
Thomsen Jacobe 34
Tåderup 35 44 47

Wegener, Johan præst Halsted 50
Winther, pastor, Slemminge 32 40

Ønslev 38 43 44 46 47 50 55 56
Øster Løjtøfte 13
Østøfte 50

